

TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI KONFERENCIA

2022. november 23.

A VÖRÖSMARTY TÉR ÉS JÓZSEF NÁDOR TÉR MEGÚJÍTÁSA A TÖRTÉNETI MÚLT TÜKRÉBEN

**Renovation of Vörösmarty tér and József nádor tér in the light of the
historical past**

Készítette: **Haleczky Levente Béla**
IJTEYM
Tájépítész mérnök, mesterképzés
Nappali tagozat
Budai Campus

Témavezető: Dr. Fekete Albert, intézetigazgató, egyetemi
tanár, MATE, Budai Campus, Tájépítészeti, Településtervezési és
Díszkertészeti Intézet, Kertművészeti és Kertépítészeti Tanszék

Lehetséges OTDK szekció: Agrártudományi szekció

**Budapest
2022.**

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	1
2. Célkitűzés	1
3. Módszertan	1
3.1 Tárgyalt terek kiválasztása	1
3.2 Történeti vizsgálat	2
3.3 Jelen állapot, koncepció bemutatás	2
3.4 Történeti múlttal való kapcsolat vizsgálat	2
4. Történeti vizsgálat, irodalmi áttekintés	2
4.1 Tértörténetek részletesen	2
a. Lipótváros	3
b. Vörösmarty tér	3
c. József nádor tér	14
4.2 Összegzés.....	25
5. Jelen állapot vizsgálat: koncepció bemutatás.....	25
5.1 Vörösmarty tér	25
5.2 József nádor tér	27
6. Történeti értékvizsgálat.....	28
6.1 Látványok, térfalak	28
6.2 Térszerkezet	29
6.3 Funkciók	30
6.4 Meghatározó arculati elemek (berendezési tárgyak), művészeti (szobrászati) alkotások, hangulat	31
6.5 Növényállomány	32
7. Értékelés	33
8. Javaslattétel	34
8.1 Általános javaslatok	34
8.2 Speciális javaslatok.....	34
9. Összefoglalás.....	35
10. Köszönetnyilvánítás	36
11. Irodalomjegyzék.....	37
12. Táblázatok.....	42
13. Mellékletek.....	43

1. Bevezetés

Az elmúlt években figyeltem fel Lipótvárosra, amely gyönyörű történeti épületekkel, terekkel tagolt része az V. kerületnek. Gyakran töltöttem itt szabadidőmet, és mindig nagy hatást gyakorolt rám a történelmi hangulat, amely az utcákat-tereket jellemzően uralja. Megfigyeléseim alapján figyelemreméltó a kerület tér- és sétálótér hálózatának sűrűsége, összetettsége, amely lehetővé teszi a városrész teljeskörű gyalogos bejárását az igen változatos funkciójú és látványú teresedések érintésével.

Fontosnak tartom a hely szellemének, a megújuló közterek identitásának megőrzését az itt megvalósuló városrehabilitációs, városfejlesztési programokban, s ezáltal a városrész egyedi hangulatának, egységes megjelenésének, a történeti gyökereknek a védelmét.

2. Célkitűzés

A TDK dolgozatom célja Lipótváros két karakteres, történeti értékű közterületének a Vörösmarty térnek és a József nádor térnek a történeti áttekintése, részletes vizsgálata, összefüggésben a terek kialakulásának körülményeivel, a városszövet kiépülésének és fejlődésének az ismertetésével egészen a jelen állapotokig.

Célom továbbá a közelmúltban átadott térmegújítások vizsgálata, a tervek történeti előzményekhez való viszonyulásának elemzése, ezáltal a térfejlődés következetességére, vagy ellentmondásosságára való rávilágítás. Az felmerülő változások okainak felderítése, értékelése és fejlesztési javaslatok kidolgozása.

3. Módszertan

3.1 Tárgyalt terek kiválasztása

A két vizsgált közteret városszöveti elhelyezkedésük, valamint a közelmúltban történt felújításuk alapján választottam ki. Lipótvárosban, a közelmúltban felújított terek közül a Vörösmarty tér és a József nádor térpárosra esett választásom gazdag történeti múltjuk, és egyidejű (2019-es) megújításuk miatt.

3.2 Történeti vizsgálat

A terek fejlődéstörténetét régi fényképek, képeslapok, történeti térképek, fellelhető egykori tervek, levéltéri anyagok, légifelvételek, újságcikkek, szakmai publikációk és egyéb leírások és forrásanyagok alapján tárom fel. A felkutatott térképi, tervi és légifelvételi források jellemzően Budapest Főváros levéltárából, valamint az online elérhető hungaricana.hu, maps.arcanum.com/hu/ és fentrol.hu oldalakról származnak. A képi forrásaim jellemzően a Fővárosi Szabó Ervin könyvtár fotóarchívumából, az Objekt Tájépítész Irodától, a H+F Építésmérnöki Irodától, valamint az evelevtar.hu, fortepan.hu online oldalakról származnak. Az írásos források többségében az Arcanum Digitális Tudománytár (adt.arcanum.com/hu/) online adatbázisából származnak. Az egyes tértörténeti korszakokat a megtalálható anyagok mennyiségének megfelelő mélységben tárgyalom.

3.3 Jelen állapot, koncepció bemutatás

A jelen állapotok vizsgálatát, értékelését helyszíni bejárások, saját felmérések, fényképek, megfigyelések, elemző ábrák, valamint a vonatkozó internetes irodalom figyelembevételével végzem (Haleczky, 2021).

Helyszíni bejárásokat a funkcionalitás és a használat reális értékelése érdekében több alkalommal végeztem, különböző jellemző használati időpontokban (hétközben- hétvégén, különböző napszakokban stb.).

3.4 Történeti múlttal való kapcsolat vizsgálat

A történeti, és a 2019-ben kialakult állapot vizsgálatát tematikusan témánkként elemezem, múltbeli állapotok tervi és fényképes forrásai alapján, a történeti, történeti jellegű és új arculati elemekre fókuszálva. A vizsgálathoz egy összefoglaló, összehasonlító Excel táblázatot készítettem, amely segíti a különbségek, az esetleges problémák és a pozitívumok összevetését az egyes helyszínek esetében (1. táblázat).

4. Történeti vizsgálat, irodalmi áttekintés

4.1 Tértörténetek részletesen

a. Lipótváros

Az 1780-as években az egyre zsúfoltabb pesti városszövetben a nagyobb vásároknál a kereskedők sátrai problémákat okoztak. Az új vásáros-utcák rendezésére azonban pénzt kellett biztosítani, amit a Főváros telekértékesítéssel kívánt megoldani. Ennek érdekében Jung József építőmérnök elkészítette a Váci-kapun kívül eső telkek házkiosztási tervét, egy új 8000 négyszögölös vásártér kialakításával a kapu előtt. Báró Schilson János kerületi kamarai adminisztrátor nem volt megelégedve a tervekkel, ezért újratervezte a terület beépítését a Váci-kapu és az Új épület (a mai Szabadság tér) között (Pásztor, 1940. 31-33.old). A mai terek környéke ekkor még tele volt kincstári épületekkel, só és dohány raktárakkal, amelyekhez Schilson terve nem nyúlt hozzá, mert a terület rendezése sok pénzbe került volna az államnak. Végül József nádor kérésére Schilson báró tervét alapul véve, 1805-re Hild János készítette el Lipótváros rendezési tervét, amelyen elképzelései alapján a kincstári épületek helyébe két tér és egy utca kerül. Ez képezte az alapját a mai Vörösmarty- és József nádor tereknek, valamint a Dorottya utcának. Tervében Hild a teret „Theater Platz” -nak (Színház térnek) nevezi, mivel itt szerette volna megépíteni a színházat. A téren az egyetlen megmaradt kincstári épület a Harmincad hivatal, ami a mai Gerbeaud-ház helyén állt (Pásztor, 1940. 84.old).

b. Vörösmarty tér

1810-1868: kezdetek, kihasználatlan tér, fagylaltozó kioszk ('42-45)

A tér az újonnan létesülő városrészszel, Lipótvárossal párhuzamosan alakult. A mai Vörösmarty tér az egykori Váci-kapu előtti területen helyezkedik el.

A városrendezési folyamatok során megjelenő téren 1808-ban kezdték építeni és 1812-ben adták át Német Színház épületét, (1. melléklet) (Gábor, 1912) amely a mai Vigadó, és Irodaház helyén állt.

A Harmincad hivatal kertjét 1823-ban szabályozták, aminek köszönhetően elnyerte a szomszédos József nádor tér is a végső alakját (Gárdonyi, 1928).

Az 1838-as pesti árvíz a károkról készült felmérési térkép alapján nem tett komolyabb kárt az itt álló épületállományban.

Fischer Péter cukrászmester 1842-ben nyitotta meg a téren fagylaltozó kioszkját, amely az 1845-ös képeslapon is jól látható (1. ábra) (Rózsa, 1991). A teret ekkoriban a Német Színház látványa uralta. A tér azonban meglehetősen üres volt, nem látható rajta egyetlen fa sem, a lovas kocsik, és a gyalogosok rendezetlenül közlekedtek.

Az árvíz után kilenc évvel újabb csapást jelentett amikor 1847. február 2.-án hajnalban kigyulladt és leégett a Német Színház épülete (Anonymus, 1847). A forradalom és szabadságharc további megrázkódtatást okozott a környék épületállományában, különösen, amikor a leégett színház mögött, 1849-ben szétlőtték a Pesti Vigadó elődjének számító, Pollack Mihály által tervezett Redoute épületét (Hídvégi, 2016).

1. ábra: A Színház tér Fischer Péter cukrászmester kioskjával a kép bal oldalán, 1845, forrás: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

Az 1850-es évekre már rossz állapotú az egyszintes hivatal elbontására végül 1859-ben került sor. Az elbontással lehetőség nyílt volna a Színház tér és a József nádor tér egyesítésére, azonban a városnak a Pesti Vigadó építéséhez pénzre volt szüksége, ezért a Harmincad telkét négy részre osztva elárverezték (Pásztor, 1940. 196.old). A Harmincadhivatal emlékét máig a közeli Harmincad utca neve őrzi. Ekkor épült meg a tér északi térfalát azóta is meghatározó, később Gerbeaud ház névre keresztelt épütpáros Hild József tervei alapján (Pásztor, 1940. 196.old). Az épületben 1861-től működött, Privorszky Ferenc által üzemeltetett cukrászda, amelyet később Kugler Henrik vett át, majd 1883-ban Émile Gerbeaud tulajdonába került (Funzine.hu).

1868-1874: bazársor, kereskedelem

Egy az 1857-es terven látható, hogy a leégett Német Színház helyén felmerült az új városháza építésének gondolata, amely végül nem valósult meg. Az egykori színházban árusok béreltek helyet boltjaiknak, de onnan 1868-ban ki kellett költözniük, mivel bérház építését tervezték a romok helyén. A boltosok egy csoportja nem szándékozott elhagyni a környéket és a Színház tér közepén épített magának bazárt (Anonymus, 1868). Az egykori színház telkét Haas Fülöp vette meg és építtetett itt palotát az 1870-es évek elején (Anonymus, 1872a).

2. ábra: Régi színház tér, közepén bazár sorral: 1874, forrás: Fővárosi Szabó Ervin

A tér (amelyet ekkor Német Színház térnek hívtak), 1871-es szabályozási tervrajzán látszik, hogy a Fővárosi Közmunkák Tanácsa (Közmunkatanács), valamint a városi tanács miként kívánta a tér keleti térfalát a Haas palota homlokzatával párhuzamos vonalra átépíteni (1. melléklet), ám ezt a tervet a térre néző házak tulajdonosainak ellenállására, a közmunkatanács elvetette (Anonymus, 1872b). Az 1873-es térképeken már látható, az ekkor újabb nevén Régi Színház tér közepén épült bazársor (15. mellékelt). A nem sokkal később készült képen 1874-ben már látszik az befejezett Haas palota, és előtte a tér hossz tengelyében kialakított bazársor, valamint egy valószínűleg kő talapzatú háromágú kandeláber is (2. ábra).

1874-1899: lókocsiforduló

A bazársor az itt árusító kereskedők sajnálatára nem volt hosszú életű, mivel a megépítése után alig pár év után 1874.05.21.-én döntött Budapest főváros bizottsága a bazársor elbontásáról (Anonymus, 1874a). Valamint a tér Gizella térre való átnevezéséről még ebben az évben, döntés született (Anonymus, 1874b).

A tér a következő évtizedekben jelentősen nem változott, az ekkoriban készült képeken megfigyelhető, hogy a tér már kockakő burkolattal ellátott. A tér arculatát ekkoriban a Haas palota előtti lovaskocsi forduló, valamint a tér közepén elhelyezkedő háromágú, valószínűleg épített talapzatú kandeláber határozta meg. A téren ekkor további egy, és három lámpás, talapzat nélküli kandeláber is látható (3. ábra).

3. ábra: Régi színház tér, közepén bazár sorral: 1874, forrás: Fővárosi Szabó Ervin

Jelentős változást a téren a Millenniumi Földalatti Vasút építése hozott, amelyet 1894-ben kezdett meg építeni a „Budapesti Közúti Vaspálya Társaság és a Balázs Mór vezette Budapesti Villamos Városi Vasút”, a közösen benyújtott tervek alapján (Tarján. M., 1896). A Millenniumi Földalatti Vasút építési technológiája részeként, felásták a teljes pályahossz nyomvonalát, megépítettek az alagutat, majd visszaállították a felszín eredeti állapotát. A Gizella téri végállomáson is így zajlott az építkezés. A kontinens első földalatti vasútjának átadására végül 1896-ban került sor, amely évben a Honfoglalás 1000. évfordulójának ünnepsését is tartották. A földalatti vasúttal utazott, az ünnepségeken jelen lévő király is, a Gizella tértől egészen a Városligetig, az ott tartott Millenniumi kiállításra (Anonymus, 1896). Az építkezés

következtében kerültek újabb meghatározó elemként a térre, a földalatti vasút pavilon épületei (4. ábra).

1899-1930: dísz tér, reprezentatív szerep

A tér parkosítása, rendezése először 1894-ben vetődött fel a Közmunkatanács javaslatára, amelyben a tér közepén, egy elzárt park kialakítását javasolták (Anonymus, 1894). A Fővárosi Tanács ezt eleinte ellenezte, az itt álló bérkocsi állomás kapacitás megőrzése miatt. Azonban a Közmunkatanács javaslatot tett a bérkocsi állomás parkon kívüli elhelyezésére, a tér északi és keleti oldalán merőleges parkolási rendben (a szokásos párhuzamos parkolás helyett), amelynek köszönhetően több kocsihely fér el kisebb területen (Anonymus, 1898).

4. ábra: a parkosított Gizella tér: 1902, forrás: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

A park kialakítására 1899-re készült el a végső terv (3. melléklet), amely rövid időn belül meg is valósult. Ekkor alakult ki a park 2019-es megújításáig meghatározó alapszerkezete (4. ábra). A tér közepén a parkot, és az épületek melletti gyalogosforgalmat, kiemelt járda különítette el a bérkocsik által használt közlekedőfelületektől. A park központjában egy négylevelű lóhere alakú szökőkút volt, amelytől északról és délről, egy-egy nagyobb nyújtott félkör alakú cserjés, virágos, közepén a tervek szerint vázával, vagy szoborral ékesített zöldfelületi egység fogott közre (sajnos sem váza, sem szobor nem látható az ekkoriban készült képeken). A park

bejáratai, az északi oldalon a sarkoknál, középen mindkét oldalt, míg délen, egy helyen a park középtengelyében helyezkedtek el. Ekkor épült meg a parkot szegélyező, és azt a megújításáig arculati elemként jelentősen meghatározó 40 cm magas kovácsoltvas kerítés, faragott kőalapon. A park növényállományát, lombos fák (a mai napig itt álló platánok), virágzó cserjék, évelő dísznövények, virágágyak, és levéldísznövények adták, a parkot 50 cm magas cserjesáv keretezte. A terven még látható, a szökőkúttól keletre az egykor központi elemként szolgáló valószínűleg kőalapon álló háromágú kandeláber, amely a park átadást követően készült képeket, már sajnos nem megfigyelhető (3. melléklet). A tér közvilágítását a park kialakításához igazították.

A tér meghatározó elemeként (a szökőút helyén) 1908. május 24.-én került leleplezésre a Vörösmarty Mihályt ábrázoló, haraszi mészkő talapzatú, Carrara-i márványból készült szoborcsoport, amelynek központi alakja Vörösmarty, akit két oldalán a Szózatot éneklő alakok vesznek körül. A szobron megjelenik a „Hazádnak rendületlenül légy híve óh magyar” idézet. A talapzatot Márkus Géza építész, a szoborcsoportot Kallós Ede és Telcs Ede tervezte.

A szoboravatást követően a szobor és a járófelület között kialakított zöld sávban, egy az átadás után nem sokkal készült képeslapon láthatóak alapján feltételezhető, hogy alacsony nyírt cserjesáv jelenik meg, amelyben pálmaliliomok (*Yucca sp.*), valamint törzsre oltott gömb koronájú alakfák jelennek meg.

A szoboravatást követően, ismét napirendre került a keleti-térfal szabályozásának gondolata, mivel a szobor háta mögött álló egyszintes épületek felett átlehetett látni a Bécsi utca házainak tűzfalára. Ezért a téren álló egyszintes épületek helyett szerettek volna magasabbakat építeni. A szabályozási tervek alapján a homlokzati vonal módosítása nélkül, az újonnan építendő házaknak a Deák Ferenc utca és a tér találkozásánál, az előnyösebb közlekedés miatt sarokletompítást írtak elő (Schmelhegger, 1909). Végül ezek alapján épült meg 1911-ben a Kasselik ház, Korb Flóris, és Giergl Kálmán tervei alapján (Déry, 1991).

Az új bérpalota építkezés következtében, annak idejére, a régi épületből kiszorult kereskedőknek ideiglenesen bazárt létesítettek, a tér déli és a Vörösmarty szobor mögötti részen árulhattak (Anonymus, 1910).

Újabb jelentősebb beavatkozást történt 1911-ben, amikor a téren a Főváros kérésére eltávolították a Millenniumi Főlalatti Vasút majolika lejáró házait, és helyettük az Opera megállóhoz hasonló kőballusztrádos lejárókat építettek. Ezek a lejárók a mai napig a tér arculatának meghatározó elemei (Anonymus, 1911a).

1930-1984: közlekedési csomópont jelleg

A tér a korábbi Gizella térről rövid időn belül kétszer is átnevezésre került, 1918-ban Károlyi Mihály térre (miniszterelnök után), majd 1920-ban Vörösmarty térre (az itt található szobor után) (Anonymus, 1920). Az 1920-as években az autóbusz forgalom rohamos fejlődésének köszönhetően a tér közlekedési csomóponttá vált. Négy irányba indultak innen az autóbuszvonalak, ezért rendezni kellett a járdaszigetek helyzetét (Anonymus, 1928a). Szintén az 1920-as években kerülhetett a térre, a faragott kő talapzatú, nyolc ágú kandeláber, amely az 1920-29 között készült képeslapon kissé nehezen, de már észlelhető (5. ábra).

5.ábra: Vörösmarty tér, jobb oldat hátul a nyolcágú kandeláberrel, 1920-29, forrás:

HU_BFL_XV_19_d_2_a_000011

A tér növényállományán megfigyelhető, hogy szépen fejlődnek a platánfák, a szobor környezetében törzsre oltott gömb koronájú, és keskeny kúpos formára nyírt alakfák vannak.

A Magyar könyvhét (ma Ünnepi könyvhét) 1929-ben került először megrendezésre a téren (Anonymus, 1929), aminek azóta is fontos helyszínéül szolgál.

A városban megnövekedett parkolási igények kielégítésére az 1930-as évek végén felmerült a téren parkolóhelyek kialakításának gondolata (Boghen, 1938), amelyek az 1944-es légi felvételen már kiválóan láthatók a tér északkeleti területén. Egy 1938-ból fennmaradt átalakítási terven látható, hogy 14 db (több helyen platán megnevezésű) fa szegélyezte ekkor a parkot. A parkot északi és keleti oldalán díszcserjesor határolja, megjelenik a gyepek felületek belső

szélein, a gyalogos úthoz közel több hosszabb virágágy. A park északi oldalán a virágágyak és a díszcserjesor között nőszirm (*Iris sp.*) és pálmaliliom (*Yucca sp.*) tervezett növények szerepelnek megnevezve.

A második világháborúban a tér épületei közül Gerbeaud ház az 1944-es kép alapján kisebb mértékben sérült. A tér nyugati homlokzatául szolgáló Haas palotát súlyosabb sérülés érte, amely 1959-ben végül elbontásra került. Helyén ideiglenesen parkolót alakítottak ki (Szegedi, 2017), amely az 1963-as légi felvétel alapján kihasználtan működött. Ekkor az térről a Vigadó épületének tűzfala látszott a parkoló mögött.

Az 1955-ben készült, majd 1962-ben korrigált park helyszínrajzon (4. melléklet) látható, hogy az északi oldalon egy cserjesáv, valamint 3 db nagyobb hosszú egynyári virágágy, amelyekből a 2db déli oldalon lévő 17,1 m², míg az északi oldalon lévő 13,3 m² nagyságú. Összesen a pázsitfelületek nagysága 551,5 m², amelyből 27 m² a Vörösmarty szobrot keretezi, a korábbi alacsony cserje, pálmaliliom, alakfa kiültetés helyett.

Az 1950-es 1960-as években készült képeken megfigyelhetők további változások. A kovácsoltvas korlát már néhol igen hiányos, a Vörösmarty szobron több javítás nyoma is látható, a tér szélén lévő platánfa körül kis fahely van kialakítva, száradás nyomai láthatók a lombkoronában, több új fiatalabb fa is feltűnik. A kőtalapzatú nyolcágú kandeláber lámpatestei felfelé állnak. A park északkeleti oldalán megjelenik a trafó ház.

Később a Haas palota helyén építették meg, és adták át 1971-ben a Magyar Zene házát, ahol az Országos Rendezői Iroda is működött. Az épületet a párizsi Elysée-palota paródiájaként Elizélt palotának csúfolták (Szegedi, 2017). Az 1972-ben készült légi felvételen látható (5. melléklet), hogy az ORI épületének megjelenésével a korábban ott lévő parkolóhelyek pótlására a park nyugati oldalán újabb parkolóhelyeket alakítottak ki. Látható továbbá a park északi, nyugati, és déli oldalán a 3 sávú gépjárműforgalom. Az 1970-es években készült képeken megfigyelhetőek további változások. A park nyugati oldalán kialakított parkolók kezdetben 45°-os, később pedig 90°-os parkoláshoz biztosítottak lehetőséget. A gépjármű közlekedés rendezése kapcsán 1978-ban (Anonymus, 1978) a park északi oldalát nagy méretű növénydézsákkal lezárták, és átadták a gyalogosoknak. A park állapota ekkor már rendezetlen képet mutatott, a gyeperő árnyékolása és az intenzív használat miatt nagyrészt kikopott. A parkban mozgatható padok kerültek kihelyezésre nagy számban. a park szegélye menti, valamint a szobor környezetében talajtakaró cserjék kerültek telepítésre a korábbi gyeperő helyett.

Az 1982 -ben az egy évvel korábban elsőként megrendezett Aranykapu karácsonyi vásár kibővült a Vörösmarty térre is (Anonymus, 1982b). Ez a mai rendszeresen itt megrendezett Karácsonyi vásár elődjének tekinthető.

A Vörösmarty tér és Vígadó utca megújítását több éven át tartó tervezés előzte meg amelynek eredményeként több terv is készült. Még az 1969-70 között Budapest Városépítési tervező Vállalat által készített tervben látható, hogy a téren a gépjárműközlekedés és a parkolás megtartásával terveztek, valamint javaslatot tettek a Vörösmarty szobor Váci utca tengelyére merőleges elforgatására, aminek hatására a Gerbeaud ház látványa szolgált volna a Vörösmarty szobor háttéréül. A terveken a Vörösmarty szobor környezetében 8db, a Gerbeaud ház előtt 3db, az épülő ORI székház előtt 2db meglévő fa látható.

A későbbi tervek alapjául egy 1980. novemberében a FŐKERT által készített geodéziai felmérés szolgált. A felmérésről leolvasható, hogy az ORI székház elől eltűnt a korábban itt lévő 2db fa, a Vörösmarty szobor környezetében pedig a meglévő 8db idősebb példány mellett, további 4db kisebb fa is telepítésre került a megelőző évtized során. A felmérés alapján ekkor park északkeleti oldalán taxiállomás, a délkeleti részén a járdaszigeten újságos, könyves pavilon működött.

1984-2019: díszter, rekreációs szerep

A Metró Közlekedésfejlesztési és Beruházási Vállalat (METRÓBER) 1981-1983-ban folytatta, és módosított a terveket, amely folyamat a tér megújítása alatt zárult le minden elem tekintetében. Az 1984-ben elkészült módosított kiviteli terv (6. melléklet) alapján került sor a tér megújítására, a terveket Wild László építész készítette.

A leromlott állapotú tér átépítését 1983. októberében kezdték meg (Anonymus, 1983b), amely megújítása egy éven át tartott (Anonymus, 1984b). Berendezési tárgyak változásait alább ismertetem a műszaki leírás alapján.

Lecserélték a kisérdalatti lejáráinál az irányjelző táblákat az Opera megállóhoz hasonlóra, és tettek öntöttvas, opalin burás lámpákat a lejárok kezdetéhez. Díszes hagyományos kinézetű öntöttvas padokat és székeket helyeztek ki a térre. Hirdetőoszlopokat helyeztek el, a kisérdalatti szellőzőnyílásainak elrejtésére. A csatornázási, és elektromos művek akna fedlapjait díszes kialakításúra cserélték.

6. ábra: Vörösmarty tér, Oroszlános kút, 1. számú trafó lejáró, 1987, forrás: fortepan.hu

A park északkeleti oldalán álló 1. számú trafó lejárati épület rekonstrukcióját tervezték, ám valószínűleg ezt elvetették, hiszen egy 1987-es képen (6. ábra) már a hirdetőoszlopokhoz hasonló formai kialakítás jellemezte.

A nyolcágú kandelábert felújították az eredeti állapotának megfelelően a lámpafejeket lefelé fordítva, és négy oroszlánból álló díszkúttal egészítették ki, amely oroszlánjai Péter Ágnes szobrászművész alkotásai (Anonymus, 1988a). A tér délnyugati oldalán ekkor Állami Fejlesztési Bank épületének oldalán (Anonymus, 1984c) fali díszkutat létesítettek, aranyozottakos falsík díszítéssel.

Megújították a tér teljes burkolatát, a Vörösmarty szobor környezetében maradt a kiskockakő burkolat és a park útjai gránit szegélyt kaptak. A tér többi része Uni Decor típusú „Viacolor” burkolatot kapott futósoros rakásmódban, barna alapon zöld iránycsíkos mintájú burkolatot, amely beton alapon, a fugák kitöltésével készült, mivel a magasan fekvő közművek nem bírták volna el a tömörítő gépek súlyát (Anonymus, 1984d). A meglévő gránit alapon elhelyezett

kovácsoltvas díszkorlátot felújították, és ahol kellett kiegészítették. A park belső útjait is gránit szegéllyel építették ki.

A téren kétkarú változatukra cserélték az itt álló kandelábereket, amelyek kovácsoltvas virágtartó kosárral egészítették ki. A gépjárműforgalom megakadályozására a Nyugati pályaudvarnál is használt forgalomterelő oszlopokat helyezték ki. A tér szélei felé nagyméretű kerámia növénytartókat helyeztek el, amelyek Zsolnay pirogránitból díszes sárga mázzal, oroszlánfejekkel díszítve. Kialakításra került továbbá egy fenyőfatartó akna az itt megrendezett karácsonyi vásárok, és karácsonyfaállítás hagyomány nyomán.

A METROBER felkérése alapján a park rendezésére a FŐKERT készített rendezési tervet 1982-ben, amelyben a szobor körül, a gyeppen egynyári virágokkal kiültetett, girlandot terveztek (6. ábra). A tervek alapján valósult meg a kivitelezés begónia (*Begonia semperflorens*) kiültetésével. A FŐKERT továbbá javaslatot tett a Zsolnay virágládákba ültethető kisebb díszfákra.

A tér 1984-es kialakítás és az ekkor kihelyezett berendezési tárgyak gyakorlatilag a 2019-es megújításig nem változtak.

Egy 1989-es fényképen jól láthatóak a Zsolnay kerámia növénytartók, és megfigyelhető, hogy az ebbe szánt fák fejletlenek, vagy hiányoznak. Ebből megállapítható, hogy méretük, nem volt elégséges ahhoz, hogy eredeti funkciójukat betöltsék. A képen továbbá láthatók a Gerbeaud ház előtt álló fák szép egészséges koronával. Valamint megfigyelhető a Gerbeaud cukrászda térbe nyúló vendéglőterasza.

A tér életében jelentősebb pillanat volt, az 1995-ös Millenniumi Földalatti Vasút felújítása (Anonymus, 1995), amikor az építkezés idejére lezárták a metrólejárók környékét.

A Budapest Szíve program keretében, 2009-ben sor került a Dorottya utca gyalogos övezetté alakítására, amely összeköti a Vörösmarty és a Rooseveltt (ma Széchenyi István) tereket (Bardóczi, 2009). Ennek a beruházásnak köszönhetően fejlődött a tér gyalogos hálózatokkal való összekötöttsége, a kerület gyalogosbarát berendezkedése.

A térfalak alakulása szempontjából jelentős változás történt, amikor a keleti térfalként szolgáló ORI székház elbontásával, annak helyén 2007-ben megépült az ING ingatlanfejlesztő megbízásával, a ma is látható modern üveg-acél homlokzatú irodaház (Vargha, 2008).

A tér a megújítás előtt a több évtizedes terhelésnek köszönhetően leromlott állapotú volt. A „Viacolor” burkolat a használatból adódóan, tekintve, hogy forgalmas tér, és vásárokat is

előszeretettel tartanak, az évek során elkoszolódott, néhol olajfoltok tarkították. A téren az éttermek, a térfalak és a park mellett is kültéri teraszt alakítottak ki. Ezek a kültéri étkezőhelyek egységes arculat híján, kaotikus vizuális élményt kölcsönöztek a térnek. Az Oroszlános kút körüli aszfalt burkolat repedezett, a szobrok és a vízgyűjtő medencék elszíneződtek. A forgalomterelő pollerek korrodáltak. A parkot övező kerítés gránit talapzata néhol megsüllyedt, a kovácsoltvas korlát több helyen hiányos, rossz állapotú. A Vörösmarty szobor a porszennyezés következtében elszíneződött.

A tér növényállományát fák, és gyepfelületek alkotják. A gyep meglepően szép, és frissnek tűnik, valószínűleg évente újra terítik a gyepszőnyeget, hiszen a térhasználók intenzíven használják (napoznak, pihennek rajta). A fakataszter alapján a téren 11 db fa volt, amelyből 5db juharlevelű platán (*Platanus x acerifolia*), 2db kislevelű hárs (*Tilia cordata*), 3db lándzsalevelű éger (*Alnus x spaethii*), és 1db pedig platánlevelű/szeldeltlevelű eperfa (*Morus alba* 'Platanifolia'/'Macrophylla'). A platánok közül 4db idős példány, amelyek az első telepítésből maradhattak meg, 1db pedig friss telepítésű. A hársak, és az eperfa már több évtizedes példány, míg a lándzsalevelű égerek mind friss telepítésűek.

c. József nádor tér

1810-1857: kezdetek, kihasználatlan tér

A tér az újonnan létesülő városrészszel, Lipótvárossal és a Vörösmarty térrel párhuzamosan alakult a kezdetekben, lásd a térfejlődés kezdeti szakaszát, a Lipótváros kiépülésénél tárgyaltak alapján.

A József nádor tér déli oldalán állt még sokáig az egyetlen megmaradt épület a Harmincad hivatal. A hivatal telkének 1823-ban történt szabályozásával nyerte el végül a József nádor tér a végleges formáját (korábban háromszög alakban benyúlt a hivatal kertje a térbe). Az 1838-as pesti árvíz a károkról készült felmérési térkép nem jelöl kárt az itt álló épületállományban.

Mivel a városrész kiépülésében József nádornak fontos szerepe volt, „József nádor és Mária Dorottya esküvőjének tiszteletére 1824. augusztus 24. a pesti tanács a Lipótvárosban két közterületet József térnek és Mária Dorottya utcának keresztelt el (az utóbbi Dorottya utcaként ma is él). Ez az első alkalom, hogy élő személyiségről neveznek el utcát Pest városában. József nádor 1847. jan. 18-án elhunyt. Emlékére a József térre vezető Szél utca Nádor utca lett.” (Takáts, 1985.).

7. ábra: Józsefnádor tér üresen, 1845, forrás: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár.

Az 1850-es évekre már rossz állapotú, harmincad hivatal elbontására 1959-ben került sor. Ekkor lehetőség nyílt volna a szomszédos Színház térrel történő egyesítésre, azonban a Pesti vigadó építéséhez pénzre volt szüksége a városnak, így a telket négy részre osztva elárverezték. Ekkor épült meg a tér déli térfalát azóta is meghatározó építető tulajdonos után elnevezett Kovács-Sebestyén ház.

A tér sokáig üres volt, ahogyan egy 1845-ös képeslapon is látható (7. ábra). Valószínűleg csak vásárokat tartottak itt a kezdeti időkben.

1870-1892: Pecz Ármin féle tájképies kialakítás

A tér parkosítására, sétatérre alakítására már 1849-ben volt szándék a Jardin des Plantes példáján (Anonymus, 1849). Később 1855-ben kettős fasor ültetést terveztek (Anonymus, 1855). Végül a tér parkosítása 1857-ben kezdődött el, amikor Pecz Ármin főkertészt megbízták a tervezéssel (Anonymus, 1857).

Kugler Antal 1847-ben költöztette a térre cukrászdáját Sopronból. A cukrászüzletet később 1852-től, külföldről tanítatott fia Kugler Henrik vezette tovább (Anonymus, 1941). Egy 1850-es végéről fennmaradt dokumentumban olvasható, hogy Kugler úr a frissen kialakított József

parkba, két kiosk kihelyezésének engedélyét kérte a városi tanácstól. Később a cukrászda átköltözött a Színház térre (ma Vörösmarty tér), amit aztán megvásárolt Émile Gerbeaud.

A kiosk elhelyezési terven (7. melléklet), valamint kataszteri térképen (8. melléklet) fennmaradt a Pecz Ármin által tervezett park formai kialakítása alaprajzi értelemben. Ezek alapján megállapítható, hogy a parkot ekkor tájképi jellegű útvonalvezetés jellemezte. Ám ezzel ellentétben áll, hogy a nyugat-keleti tengelyre nézve a tér két felének kialakítása nagyjából megfeleltethető egymásnak.

Annak ellenére, hogy már a nádor halála után 1847-ben elkezdtek egy őt ábrázoló szoborra a gyűjtést, azt végül csak 1853-ban rendelték meg Albrecht főherceg parancsára. A szobor elkészítésére eredetileg Schwanthaler Lajos szobrász jelentkezett, ő azonban időközben elhunyt, így végül egy másik Müncheni művész, Halbig János (Johann Halbig) készíthette el a műalkotást. A szobor már 1860-ban Pesten volt egy ládába csomagolva a városháza udvarán, és várt a téren történő felállítására. A szobor felállítása kapcsán arról volt vita, hogy merrefelé nézzen a szobor. Ugyanis a pesti szoborbizottság azt akarta, hogy a Duna felé nézzen, míg az alkotó Halbig azt, hogy a belváros felé. Végül a szobrászművész javaslata alapján történt meg a felállítás (Liber, 1934). A József nádort ábrázoló szobor leleplezésére végül 1869. április 25.-én került sor, a róla elnevezett téren (Hevesi, 1873).

A szoboravatás alkalmából Rottenbiller Lipót egykori polgármester, 1600 forintot adományozott a városnak. Ezt az összeget többek között a tér kerítéssel való körbekerítésére szándékoztak költeni (Anonymus, 1869). A kerítés terve már 1871-ben elkészült, amely kialakítását tekintve gránit talapzaton álló vasrácszat, a terveket Oetl öntödéjének tervei alapján fogadták el (két bejárattal a parkba).

Ugyanekkor határoztak a téren 12 gáz-kandeláber kihelyezéséről (Anonymus, 1871). A teret eddig keretező fakorlát végül csak 1876-ban került lecserélésre (Anonymus, 1876).

8. ábra: József nádor tér Pecz Ármin féle kialakítás, 1870-75, forrás: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

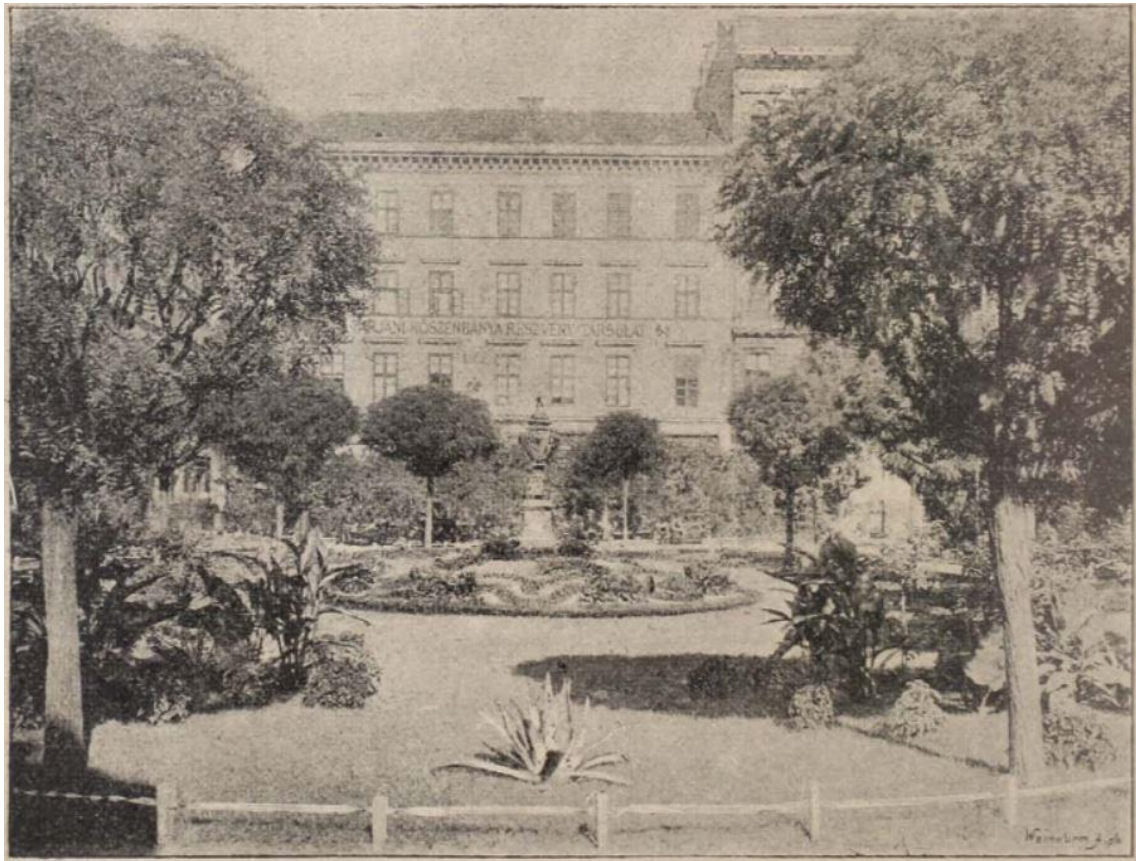
A szoboravatást követően az 1870-es években készített képeken (8.ábra), még a Pecz Ármin féle kialakítás látható. A parkot kívülről kocsíút, valamint derékmagasságú fakorlát, belülről a növényágakat pedig térdmagasságú fakorlát keretezi. József nádor szobrát 12db vállmagasságú fém oszlopok, és az őket összekötő lánc védi. A parkban, a valószínűleg szórt burkolatú utak mentén néhány pad látható. A téren 2db háromágú kandeláber látható, a szobortól északra és délre kialakult középtengelyi teresedésekben. A növényállományt főként magas cserjék/bokrosodó, nem magas törzsű fák és alacsony cserjék alkotják.

1892-1913: Ilseman Keresztély féle átrendezés

Egy 1878-as kataszteri térképen már megfigyelhető a park útvonalvezetésének átalakítása, a tér szimmetrikus kialakítást kapott. Ekkor hoztak létre két ovális partert, körbejárható növényágyat a József nádor szobortól északra és délre.

Az 1890-es évek elején Ilseman Keresztély főkertész tevékenykedett a parkban, amelyről a Kertészeti Lapok című folyóiratban számol be (Ilseman, 1892). Innen tudhatjuk meg azt is, hogy az ovális parterek középpontjában lévő három méter magas majolika vázákat állíttatta. A főkertész leírja, hogy a parterek közepén, a vázák körül közepük felé magasodó virágágyat hozott létre. A virágágyak alapja a lapátlevelű varjúháj (*Sedum spathulifolium* 'Carneum'), amelybe alacsonyabb növényként keskenylevelű pelyvavirág (*Iresine lindenii*), papagájfű (*Alternanthera* 'Nana Compacta'/versicolor/amoena.), törpe lobélia (*Lobelia erinus* 'Kaiser

Wilhelm'), magasabb növényként pedig tuja (*Thuja 'Nana Compacta'*), szépcsálán (*Acalypha tricolor*) voltak ültetve. A folyóiratban közölt képen (9. ábra), látható továbbá a kiültetés szélein megjelenő agávé (*Agave sp.*), valamint az ellipszis alakú partereket gömbakác (*Robinia pseudoacacia 'Umbraculifera'*) fasor keretezi.

9. ábra: József nádor tér Ilseman Keresztély virágágya, 1892, forrás: Kertészeti lapok, 7.évf. 11.szám, 292.old

Készült ekkor a térről nagy rálátásban egy fénykép (10. ábra). Ezen megfigyelhető, a beállt sűrű faállomány, a tér déli oldalában egy nagyobb fenyő (*Pinus sp.*) is feltűnik. Látható, hogy a teret hosszában nyugati ostorfa (*Celtis occidentalis*) fasor követi. Továbbá feltűnik néhány oszlopos akácfa (*Robinia pseudoacacia 'Pyramidalis'*) a park végén.

Még 1892-ben Budapest Főváros tanácsa (a Királyi Magyar Természettudományi Társulat botanikai szakosztályának javaslata alapján) elrendelte kísérletképpen, hogy a József téren, és az Erzsébet téren, jelöljék a fákat és bokrokat névtáblákkal, a magyar és latin nevük

feltűntetésével. Az ötletgazda Dr. Szerényi Hugó és Ilseemann Keresztély főkertész összesen 100 fa és cserje nevét írta össze (Morbitzer, 1937).

10. ábra: József nádor tér Ilseemann Keresztély virágágyaival, 1890-94, forrás: fortepan.hu

További fejlesztés történt a téren, amikor a közelgő Millenniumi ünnepségek okán, 1893-ban a Fővárosi tanács elrendelte fémből épült, fűthető köztéri illemhelyek felállítását, a József téren is (Anonymus, 1893).

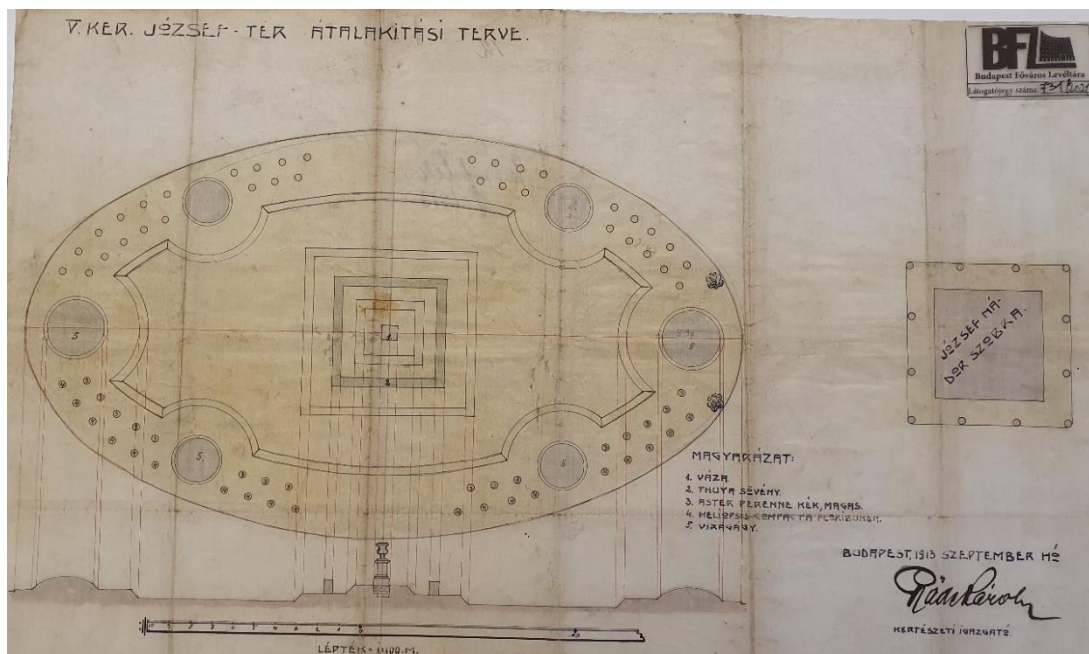
A századfordulón készült képeken, látható, hogy a parkban a gömbakácfa (*Robinia pseudoacacia* 'Umbraculifera'), már kezdtek előregedni, míg az oszlopos akácfa (*Robinia pseudoacacia* 'Pyramidalis'), a nyugati ostorfa (*Celtis occidentalis*) és a tér déli végében található fenyőfa (*Pinus* sp.) szépen fejlődött tovább. Megfigyelhető továbbá a parkot keretező gránit talapzatú fém kerítés is.

Ekkoriban került sor a tér körüli gyalogos és kocsis utak aszfaltozására is (Anonymus, 1905), az addigi kockakő cseréjeként.

Éles vitát váltott ki, amikor a József nádor szobor 1911-ben tisztításon esett át, mert a városi légszennyezés következtében a fedő koszréteget el kellett távolítani. A lakosság mivel az első ilyen eljárás zajlott ekkor Budapesten, féltette a bronz szobor értékes patináját. A patina azonban nem került eltávolításra, sőt jobban láthatóvá vált (Anonymus, 1911b). Egy évtizeddel későbből fennmaradtak a szobor talapzatának felmérési rajzai.

1913-1945: Råde Károly által áttervezett ellipszis alakú központi parkrészek

A park ismételt átalakításon esett át, amikor 1913-ban Råde Károly frissen megválasztott kertészeti igazgató nekilátott a tér rendezésének (Anonymus, 1913). Az általa készített terven (11. ábra), látható, hogy az ovális parterek közepén a majolika vázák, és a parterek szegélye közötti térrész süllyesztett, finom vonalvezetésű terepplasztikai kialakítással. Az ellipszisforma szélein kialakított virágágy 6db pontszerű virágágyból áll, amelyek között két sorban egymás mögött belül magas kék virágú őszirózsa (*Aster perenne*), kívül pedig napszemvirág (*Heliopsis 'Compacta Floribunda'*) került tervezésre. A vázák körül tuja (*Thuja sp.*) sövényt látható. Råde úr nem nyúlt a park útvonalvezetéséhez, főként a két ellipszis alakú virágágyat tervezte át.

11. ábra: József nádor tér, Råde Károly terve, 1913, forrás: HU. BFL XV.17.d.1514.a.

5/1.1., (levéltárban készült saját fotó)

A téren 1928-ban lecserélték a gáz kandelábereket, „ívlámpa” kandeláberekre (Anonymus, 1928b).

Az 1930-as évek elején, a szépen növekvő, nyugati osterfák (*Celtis occidentalis*) közé, hársfákat ültettek (Gallina, 1931). Egy 1934-ben télen készült képen megfigyelhető, hogy park növényállománya egyre ritkásabb. Az ellipszoid parterek Råde féle kialakítása, már eltűnt, bár még így is mutat valamennyi dísz. A parterek szegélyén kialakított kiültetés kívül megfigyelhetőek rózsatövek, valamint kör alakú egynyári virágágyak helyei. A belső oldalon pedig valamilyen alacsony örökzöld cserjesáv. Látható továbbá a tér déli oldalán lévő fenyőfa

(*Pinus sp.*) amely ekkor már 4 emelet magasságú. Valamint megfigyelhető egy még itt álló oszlopos fa, valószínűleg: oszlopos akácfa (*Robinia pseudoacacia 'Pyramidalis'*).

Ekkoriban bontották el a József tér gránit talapzatú fém kerítését, hogy az arra járók a parkban érezzék magukat (Anonymus, 1935).

Még a harmincas években, 1938-ban nevezte át a Fővárosi Közmunkák Tanácsa (röv. Közmunka Tanács), József térről, József nádor térre a teret (Anonymus, 1938a). Az átnevezés után még ebben az évben utasított el egy tervet a Közmunka Tanács, amelyben a tér alatt autógarázs, és légtalmi óvóhely kialakítására szerették volna engedélyt kapni (Anonymus, 1938b), amit megtagadtak a téren lévő értékes növényállomány védelmében. A II. világháborús időszakban, 1944-ben készült légifotón (9. melléklet) látható, hogy megjelent a park hosszanti oldalai mellett a párhuzamos parkolás lehetősége. A park zöldsávbán álló nyugati ostorfa fasora jó állapotúnak látszik, és még megvan a két majolika váza, valamint az Ilseemann Keresztély által kialakított útvonalvezetés.

1945-2016: II. VH utáni szögletes formavilág

A világháborús pusztítást követően a tér jelentős változáson esik át. A téren megjelent egy új objektum, amikor az északkeleti oldalon földbe süllyesztett illemhely került kialakításra. Valószínűleg ezzel egy időben alakították ki a tér oldalain, a fasorba benyúló, de azt megtartó 90°-os parkolási rendszert (Anonymus, 1950).

A Fővárosi Kertészeti vállalat által készített 1957-ből fennmaradt felújítási terven (10. melléklet) látható, hogy a park világháború előtti kialakítása elvész. A majolika vázák eltűnnek, az útvonalvezetés, növényág formavezetés átalakul. A korábban ovális, és félkör alakú parterek szögletessé válnak. A korábbi kialakításból fennmaradt azonban, a József nádor szobor, és a nyugati ostorfa fasor, a nyugati oldalon 10db, a keleti oldalon 8db fával.

A felújítási terven megfigyelhető továbbá, az egykori park oldalaiba benyúlóan 90°-os parkolás, amelynek következményeként az itt álló értékes fasor (18db fa), igen kis fahellyel kialakítva körbeburkolásra került. A földbe süllyesztett nyilvános illemhely lejárati lépcsőjétől délre feltűnik egy telefonfülke is. A tér északi felén a kisebb parterében nagyobb rózsafelület, míg a nagyobb parterben csak néhány tő rózsza jelenik meg más cserjék mellett. A tér déli oldalának nagyobb parterében a sarkokon 4db 10 m²-es kör alakú, és őket szalag szerűen összekötő egynyári virágágyak kerültek kialakításra (összesen 100 m²). A déli kisebb parterben további két fa áll, alatta pázsit felülettel. A parkban összesen 1346 m² pázsitfelület található.

A tér északi oldalán futó, József Attila utca kiszélesítésének, és az ezt övező épületek árkádositással, 1964-ben (Anonymus, 1964) a tér északi oldalán elhelyezkedő kisebb parter eltűnik.

Az 1970-es évekre a téren egyre nagyobb gondot okozó parkolás visszafogására fizetőssé tették azt, és parkolóórakat szereltek fel a téren (Anonymus, 1974). Az ekkor készült képen, valamint légifelvételen megfigyelhető a nagymértékű parkolás. Valamint az újonnan a tér keleti térfala mentén kialakított további 90°-os parkolási lehetőség. A légifelvételen látható, hogy a déli nagyobb parterében egynyári virágok ágyásai eltűnnek, helyükön gyep található (11. melléklet).

A tér kertépítészeti rendezésére, az intenzív használat következtében ismét szükségessé vált, amelyre ismételten a FŐKERT készített terveket 1979-ben, tervezőként Sylvester E. név szerepel. A terveken látható, hogy a téren ekkor összesen 18 db fával továbbra is megtalálható a nyugati ostorfa fasor, a parkolók között kialakított fahelyeken. A két nagyobb parterben ovális gyepfelületet alakítottak ki, amely szélein, borostyán (*Hedera helix*), talajtakaró sávval. Az északi parterben a belógó nyilvános illemhely mentén cserjesáv látható. A nagyobb parterek sarokpontjain, a talajtakaró sávokban oszlopos nyugati tuják (*Thuja occidentalis* 'Malonyana') láthatók, kivéve az északi parter északkeleti sarkát, mivel itt egy ráncoslevelű bangita (*Viburnum rhytidophyllum*) cserje kapott helyet. A déli nagyobb parter közepén egy ovális egynyári virágágy is elhelyezésre került, amely kiültetésére többféle növényt is megemlítenek a terven. Az itt megjelenő egynyáriak a folytonnyíló begónia (*Begonia semperflorens*), tarka díszcsalán (*Coleus sp. mai* névén: *Plectranthus sp.*), kánna (*Canna sp.*), borzas kúpvirág (*Rudbeckia hirta*), hamvaska (*Cineraria maritima* mai névén: *Jacobaea maritima*). A déli kisebb parterben nem látható, a korábban itt álló 2db fa, borostyán talajtakarással van tervezve.

Az 1980-as években a téren 16 db parkolóhelyet szüntettek meg a járdákon (Anonymus, 1984e), ám a maradék 130 parkolóhely nagy részén a helyi lakosok díjmentesen parkolhattak (Anonymus, 1988b). Egy 1988-as légi felvétel alapján látható, hogy a tér északkeleti oldalán több fa is hiányzik a fasorból, valamint a tér északi oldalán is megjelenik a parkolás.

A FŐKERT 1994-ben a József nádor térről készített részletes geodéziai felmérése alapján látható, hogy a tér északkeleti oldalán a hiányzó fákat pótolták, a tér északi oldalán megjelenik egy buszváró, ami mellett nyugatra, egy padsor, valamint egy oszlopon lévő óra, keletre pedig virágtartó látható. A teret övező fasorból, az északi egy-egy fa a járdaszigetbe kerül, annak szélesedése okán. Az északi parterben, a földbe süllyesztett nyilvános illemhely mellett 4db új fa látható, a délnyugati sarokban pedig jelölve van egy újabb fa, és egy tuja (ami valószínűleg

az 1979-es kiültetésből maradt meg). A fasor nyugati oldalán, az északi részen látható a fapótlás, a korábbi üres helyen. A déli nagyobb parter kiültetése nagyjából az 1979-es terveket tükrözi. Megmaradt az ovális alakú egynyári virágágy, és az azt övező (valószínűleg borostyán) cserjesáv. A déli kis parterben cserje talajtakarás látható, valamint megjelenik, benne 2db új fa. A parter előtt padsor, valamint nyilvános illemhely pavilon jelölése látható. A tér északi és déli oldalán a parkot övező járdára gépjármű felhajtó rámpa vezet. Egy 1995-ös légifelvételen (12. melléklet) látható a park északi és déli oldalán, a járdán megjelenő parkolás.

Az 1990-es években ismét felmerült a gondolat, hogy mélygarázst építsenek a tér alatt (Anonymus, 1994). Ebben az évtizedben két szakvélemény is készült (Kertészeti szakvélemény, 2005) a tér faállományáról. Az első 1993-ban Szendrői József készítette, amelyben megállapította, hogy a fasor kora, és egészségi állapota alapján kivágásra érett. Majd 1995-ben Kiáczy György készített szakvéleményt, amelyben minden fát egyedileg értékelt. Ezek alapján 1db fát megtartandónak, 12db fát betegnek, sérültnek, megdőlt törzsük miatt veszélyesnek, 8db fát átültethetőnek, és 6db fiatal, sérült, torz fát átültetésre alkalmatlannak tartott.

A József nádor tér alá tervezett mélygarázs beruházásának előkészítése lezajlott, ám a kerület forráshiány miatt halogatta az építkezést (Német, 2003).

Újabb részletes favizsgálati felmérést készített a tér faállományáról (Kertészeti szakvélemény, 2005), a 2004-es évi felmérési adatok alapján, 2005-ben a Mobilterv Kft., aminek az eredményét alább ismertetem. Az újonnan Szendrői József kertészmérnök által készített szakvéleményt összehasonlították, az 1995-ben Kiáczy György által készítettével. Amely összehasonlításból az alábbiakat állapították meg. A tér növényállományát ekkor 20 db nyugati ostorfa (*Celtis occidentalis*), 2db bugás csörgőfa (*Koeleruteria paniculata*), 1db ezüsthárs (*Tilia tomentosa*), 1db zöld juhar (*Acer negundo*), és 1db nyugati tuja (*Thuja occidentalis*) alkotta. A fák közül 9db-ot (nyugati ostorfát) kivágandónak (amelyből 7db balesetveszélyes, 2db életképtelen), 14db fát mélygarázs építése okán kivágandónak, és 2db fát (bugás csörgőfát) átültethetőnek tartott.

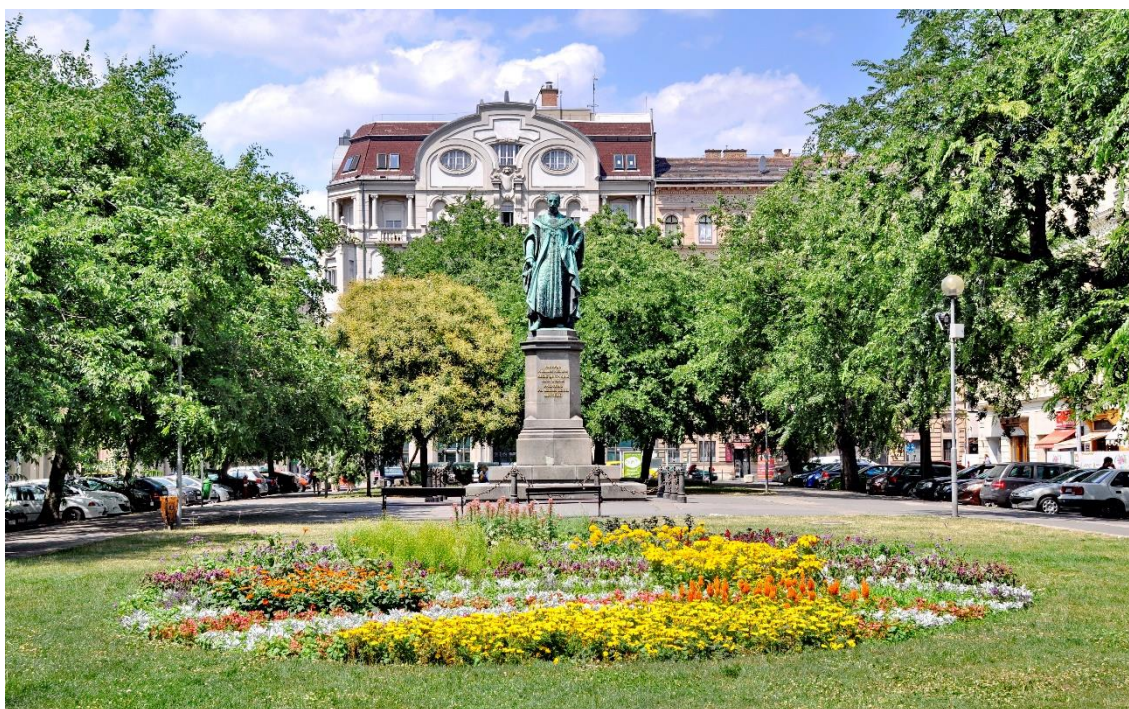
A négy alkalommal is kiírt pályázatot végül 2006-ban az OTP Ingatlan Zrt. nyerte, amellyel megkapta a József nádor téri mélygarázs építési, és 50 évre szóló üzemeltetési jogát (Anonymus, 2007).

A tér alatti mélygarázs építését a West Hungária Bau Kft. (WHB, 2016), míg a felszín rendezésének terveit a H+F Építészmérnöki Iroda Kft. (Vincze, 2019) készítette.

A H+F iroda 2007-ben helyszíni felmérésen készített fényképei alapján a tér ekkori állapotáról az alábbiak figyelhetők meg. A József nádor szobor körüli fém korlát korrodált, a festék több helyen lepattogzott. A tér déli oldalán álló nyilvános illemhely pavilont díszes kialakítású tető és zöld oldalfal jellemzi. A tér aszfalt burkolata több helyen repedezett, vagy javított, amelynek következtében rendezetlen képet mutat. A park talajtakaró borostyán állománya ifjításon esett át. A fasor északi oldalán, a járdába került fahelyek üresek, nem történt meg a kivágott fák pótlása.

A 2009-es úrfelvételen, megfigyelhető, hogy a tér faállománya a pótlások, és koronaalakítások következtében változatos lombkoronaméretet mutat. A 2011-es úrfelvételen, megfigyelhető, hogy a déli nagyobb parterből eltűnik a borostyán talajtakaró sáv, csak a középén elhelyezkedő ovális egynyári virágágy látható.

A műszeres vizsgálatra ítélt 6db nyugati ostorfáról (*Celtis occidentalis*), 2012-ben Szaller Vilmos készített értékelést, amelyben 1db fát kezelhetőnek, 3db-t cserélendőnek, és 2db-ot veszélyessége miatt kivágandónak javasolt.

12.ábra: József nádor tér egynyári kiültetés, 2015, forrás: Főkert Nonprofit Kft.
fokert.hu/egynyari-viragagyak-jozsef-nador-ter/

A 2013-ban készült legfrissebb google street view felvételeken látható, hogy a tér állapota továbbra is romlott. Az aszfalt burkolat repedezett, A faállomány állapota változó, de az idős ostorfák között több koronaalapra metszett. A fasor kialakított fahelyei igen kis méretűek, vannak nem pótoltt fák.

A tér talán egytelen jól mutató, eleme a FŐKERT által fenntartott ovális alakú egynyári virágágy a déli nagyobb gyepes parterben (12. ábra). A tér állapota általánosan leromlott képet mutatott, a következő években kezdődő megújításáig.

4.2 Összegzés

Mindkét tér jelentős, gazdag történeti múlttal rendelkezik.

A Vörösmarty tér a 19. századi kezdeti üres, majd bazáros jelleg után hosszan őrzi századfordulós útszerkezetét, bővülő meghatározó arculati elemeit (pl.: nyolc ágú kandeláber, kovácsoltvas díszkorlát). A térnek a legmeghatározóbb, legjelentősebb formai kialakítása a Vörösmarty szobor avatásától egészen a megújításig tartó időszakra tehető.

A József nádor tér fejlődéstörténetében a kezdeti üres, a 19.századi tájképies, majd századfordulós-20. század első felének kialakítása utána a II. világháború okozott. A világháború után egy sokkal egyszerűbb, geometrikus térszerkezet alakult ki, amely nem szerves folytatása a korábbi kialakításoknak. A térnek a legmeghatározóbb, legjelentősebb formai kialakítása a századfordulótól a II. világháborúig tartóidőszakra tehető.

A megújítást megelőzően mindkét teret jelentősen leromlott állapot jellemezte. Mind a burkolatok, berendezési tárgyak, épített elemek, és növényállomány állapota indokoltá és szükségszerűvé tette a megújítását. Ekkori állapotukban sem esztétikai, sem funkcionális szempontból nem tudták méltóképp ellátni rendeltetészerű funkcióikat.

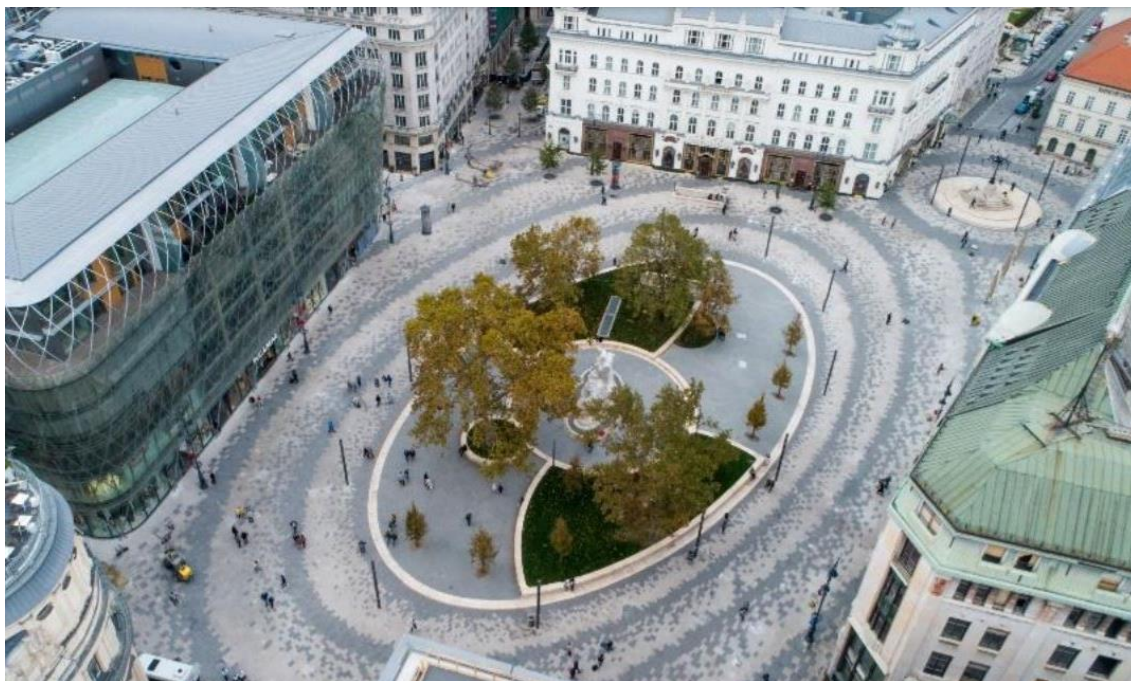
5. Jelen állapot vizsgálat: koncepció bemutatás

A jelenlegi állapot vizsgálata a legutóbbi felújítás nyomán kialakult helyzetet, koncepciót elemzi szabadtérépítészeti szempontból. A térmegújítási koncepciók, anyaghasználatok egymás után kerülnek bemutatásra (Haleczky, 2021).

5.1 Vörösmarty tér

A Vörösmarty téren (Bartha, 2019) történt megújítás során egy a rendezvényeket és a turizmust is figyelembe vevő tér létrehozása lehetett a cél. A Vörösmarty szobor körül, egy központi tér magot alakítottak ki, az egykori park helyén. A központi mag ovális alakot vesz fel, amelyben 3db támfallal kiemelt gypsított, fásított növénykazetta található (13. ábra). A növénykazettákból 2db nagyobb, a központi rész északnyugati, és délkeleti negyedében,

valamint 1db kisebb egy idős platán megmentése okán, a szoborcsoporttól délnyugatra került kialakításra. Az ovális térrész közepén a szoborcsoport egy kör alakú téregységben helyezkedik el. A burkolat a központi téregységben a fehér szegélyek kivételével szürke színű. A központi térrészt sugárirányban (hullámzó hatást keltve), szürke, és fehér burkolati sávok, egymásba átmenettel kapcsolódva váltják. A központi egységet jelölő fehér sávban oldották meg a téren a vízelvezetést, valamint e mentén alakítottak ki a burkolatban párapapu elemeket.

13.ábra: a megújított Vörösmarty tér, 2019, forrás: <https://www.iflaeurope.eu>

A megújítás során a Szózat szoborcsoportot restaurálták. Az Oroszlános kutat felújították, és áthelyezték a tér északkeleti csücskébe, a Harmincad utca közelébe, ezzel egy önálló, fogadó téregységet létrehozva a Harmincad utca felől érkezők számára. A kutat rákötötték az ivóvíz hálózatra, így a nyári melegben vízvételi pontként is tud funkcionálni.

A Vörösmarty téren megjelenő természetes kőanyagok az andezit és az édesvízi mészkő. A burkolat központi részen lángolt andezit, a külsőbb részeken pedig andezit porfir és mészkő porfir lapburkolatból áll. A vízelnyelő folyókák és a támfalak egyedileg gyártott csiszolt mészkő elemekből, a párasító berendezés csíkjai, valamint a faverem rácsok bronzból kerültek kialakításra. A téren a hulladékgyűjtők látszóbetonból készültek. A kandeláberek, pollerek anyaga szinterezéssel kezelt fém. A térfalak mentén felújították, és meghagyták a hagyományos Gizella-kandelábereket, azonban a központi téregység körül modern kandelábereket helyeztek el.

A téren az eredeti faállományból megmaradt 9db mellett, újabb 15db fa került elültetésre.

5.2 József nádor tér

14.ábra: a megújított József nádor tér, 2019, forrás: <https://welovebudapest.com>

A József nádor tér (Anonymus, 2019b) felszíni megújítása során a teljes felszín átalakításra került a mélygarázs építés okán. A tér megújításakor egy századfordulós díszter létrehozása lehetett a cél (14. ábra).

A tér egyetlen helyben maradó eleme a József nádor szobor, amely restauráción esett át. A téren három nagyobb gyepes partert alakítottak ki, amelyeket alacsony kőalapzatú vaskorlát szegélyez. A tér déli oldalán kialakított parterben kiemelt gyepes területhez lépcső vezet fel. A három gyepes parterekből a szobor két oldalán (északra, és délre) közvetlen elhelyezkedők keresztirányú utakkal feltártak. A két parter közepén az utak által kialakított teresedésekben fókuszpontként két kerámia alkotás foglal helyet. A József nádor szobortól az északi oldalon a Herendi Élet fája, délre, a Herkulesfürdői-kút másolata. A két kerámia kutat íves padsor keretezi.

A tér újonnan kialakított burkolata világos alapon szürke mintájú négyzetes, sávos kiosztást mutat. A tér északi oldalán a József Attila utca felől egy buszmegálló, modern, zöldfalként is funkcionáló buszváró pavilonnal került kiépítésre, ami mellett a mélygarázs gépjármű lejárói találhatóak. A mélygarázshoz kapcsolódóan nyilvános illemhely, zuhanyzó, valamint biciklitároló is kiépítésre került a felszín alatt. A mélygarázs a tér északi, keleti, és déli oldalán elhelyezett lépcsőkön, valamint a tér déli oldalán álló 2 db és az északnyugati területen álló 1db

személylifttel érhető el. A tér körüljárhatósága utakkal továbbra is biztosított a BKK, valamint a helyi lakosok gépjárműveinek számára. A keretező utak mentén továbbá párhuzamos parkolásra kialakított parkolóhelyek kerültek elhelyezésre.

A József nádor téren természetes kőanyagként a szürke gránit és az édesvízi mészkő jelenik meg. A tér burkolata jellemzően mészkő lapburkolat, amelyben rácsos, sávos mintázatot gránit hoztak lépre gránit lapburkolat alkalmazásával. A mives partereket keretező korlátok, és a szökőkutak körüli padok alapja egyedileg gyártott csiszolt mészkő elemekből kerültek kialakításra. A kandeláberek, korlátok, pollerek, hulladékgyűjtők, ivókutak anyaga szinterezéssel kezelt fém. A faverem rácsok és egyes padok lábai öntöttvasból készültek.

A téren vári-, és Gizella-típusú kandeláberek biztosítják a közvilágítást.

A téren kettős fasor került kialakításra a keretező gépjárműút két oldalán, összesen 54 db fát, és cserjéket ültettek el.

6. Történeti értékvizsgálat

A történeti értékvizsgálat a tereken a meglévő történeti értékeket, az eltűnt történeti értékeket, illetve esetenként a visszaállításra érdemes történeti értékeket vizsgálja. A terek egymással történő összehasonlíthatóságának könnyítése érdekében szempontként egymással párhuzamosan ismertetem őket.

6.1 Látványok, térfalak

A térfalak és látványkapcsolatok vizsgálata során a tereket övező jelentősebb épületeket, az ezekben megjelenő intézményeket és funkciókat, valamint a térről nyíló más terekre, utcákra nyíló látványokat vizsgálom.

Meglévő történeti értékek

A Vörösmarty tér jelentősebb térfal alkotó történeti épületei a Buday-Goldberger-palota (1928), Kasselik üzlet- és lakóház (1911), Mocsonyi-ház, Futura-ház (1937), PHETE-székház (1905), Gerbeaud-ház (1960), amelyekben különböző vendéglátó egységek, és márkaboltok üzletei találhatóak. A tér az Erzsébet tér, Váci utca, Vigadó tér, József nádor tér felé rendelkezik látványkapcsolattal.

A József nádor tér jelentősebb térfal alkotó történeti épületei a Kehrer-ház (1823), Cziráky-udvar lakó- és üzletház (1912), Rösler–Muráti-ház (1831), Kovács–Sebestyén-ház (1859), Pénzügyminisztérium épülete (1913), Gross-ház (1824), Hanzély-ház (1818), Wieser-ház (1872). A tér az Erzsébet tér, Vörösmarty tér, Széchenyi István tér felé rendelkezik látványkapcsolattal.

Eltűnt történeti értékek

A Vörösmarty tér jelentős ma már nem látható térfalalkotó épületei voltak a Német színház, a Harmincad hivatal, a Haas palota. A Németh Színház 1812-től leégéséig (1847), bontásáig 1868-ig; a Haas palota pedig az 1870-es évektől határozta meg a tér nyugati homlokzatát, egészen a II. világháborút követő 1959-es elbontásáig.

A Harmincad hivatal a Vörösmarty tér északi térfalát, és egyben a József nádor tér déli térfalát határozta meg a tér kezdeteitől kezdve 1859-es bontásáig.

6.2 Térszerkezet

Meglévő történeti értékek

A Vörösmarty téren a megújítás következtében egy teljesen új térszerkezet alakult ki egy ovális alakot felvevő központi maggal.

A József nádor téren a megújítás következtében egy teljesen új századfordulós karakterű térszerkezet alakult ki

Eltűnt történeti értékek

A Vörösmarty téren eltűnt a századforduló, 1899-óta itt álló, alapjaiban változatlan szerkezetű, a szobor körüli parkot három úttal feltáró történetileg is jelentős park, és azt keretező gránit alapzatú díszkorlát.

A József nádor téren nem történt meg a tér eredeti századfordulós, ellipszis sétányokkal való helyreállítása, amely 1878 és 1945 között határozta meg markánsan a tér arculatát. Helyette egy történetileg nem hiteles képet mutató századfordulós karakter került kialakításra, mivel a tér története során sohasem mutatott olyan képet, mint amit a megújított állapot sugalmaz.

6.3 Funkciók

Meglévő történeti értékek

A Vörösmarty téren megjelenő történeti funkciók:

- Díszítette jelleg a Szózat szoborcsoporthoz körül, annak avatásától 1908-tól megőrzött.
- Vendéglátó a tér É-i oldalán a mai Gerbeaud, és korábbi cukrászdák által 1861-től; valamint újonnan a Ny-i térfal mentén.
- Tömegközlekedés a metrólejárók környezetében a tér É-i részén van jelen a kisföldalatti megépítésétől 1896-tól.
- Rendezvény, vásár a központi térmagon kívül jelenik meg továbbra is, 1929-től az ünnepi könyvhét; 1982-től pedig a karácsonyi vásárok formájában.

Sok funkció jelenik meg, ám ezek jó elhelyezésük miatt, egymást nem zavarják.

A József nádor téren megjelenő történeti funkciók:

- Reprezentatív jelleg a tér egészét áthatja, egészen a József nádor szobor avatása, 1869-óta
- Közlekedés a belső szigetszerűen kialakított tér körül, 1857-es Pecz Ármin féle tájképi kialakítás óta.

A téren a reprezentatív funkció erőteljessége kevésbé teszi lehetővé, zavarja a rekreációs célú használatot.

Eltűnt történeti értékek

A Vörösmarty téren eltűnt történeti funkciók:

- Jármű, (lovaskocsi) közlekedés: a lovaskocsi majd gépjármű közlekedés jelen volt a tér kialakulásától kezdődően 1978-ig amikor is elkezdtek a térről a gépjárműközlekedést kiszorítani.
- Rekreáció: a történeti parkmag 2019-es átalakítása során a rekreációs jellegű használat korlátozottabban érvényesül.

A József nádor téren eltűnt történeti funkciók:

- Rekreáció: a Pecz Ármin féle 1857-es tájképi, majd Ilseman Keresztély és Ráde Károly által alakított századfordulós parkjelleg a II. világháborút követő megszűnésével a tér

rekreációs szerepe is jelentősen csökkent. Napjainkban csak a belső fasor menti padok, szökőkutak környezetében nyílik lehetőség.

6.4 Meghatározó arculati elemek (berendezési tárgyak), művészeti (szobrászati) alkotások, hangulat

A történeti elemek, és hangulat vizsgálata során a történeti múltra visszavezethető, és vagy arra utaló elemeket, valamint a koncepció által keltett, kialakult hangulatot elemzem.

Meglévő történeti értékek

A Vörösmarty téren a megújítás során megőrzésre került az 1908-óta itt álló Szózat szoborcsoporthoz, az 1920's évektől itt álló a megújításkor áthelyezett Nyolcágú kandeláber, amit 1984-től az Oroszlános kút egészít ki, 1911-óta meglévő metrólejáró balusztrádjai és 1984-óta az azon lévő opalin búrás lámpatestek, valamint az 1984-óta itt álló fali díszkút. A térfalak mentén megőrzésre kerültek a régóta itt álló itt álló kétkarú Gizella-típusú kandeláberek.

A Vörösmarty tér hangulata egyszerre történeti, és modern. Történeti, mivel megjelennek a múltra utaló elemek, ugyanakkor a jelen kor kihívásaira modern kialakítással reagál.

A József nádor tér egyetlen megőrzött eredeti eleme az 1869-óta itt álló József nádor szobor, és talapzata. Azonban több történeti karakterű elem alkalmazásának megtalálhatóak múltbeli megfelelői. A téren elhelyezett vári-típusú kandeláberek, bár nem pontosan azonosak, de hasonlóságot mutatnak, a II. világháború előtt a teret övező típusokkal. A térfalak mentén magasabb egykarú Gizella-típusú kandeláberek biztosítják az útpálya megvilágítását, amiről tudni a történeti képek alapján, hogy az 1950'-es években volt a téren. A három nagyobb szögletes gyepes terület, a II. világháború után kialakított térszerkezetet idézi, míg az elhelyezett két kerámiaalkotás (Herendi Élet fája, Herkulesfürdői-kút) a világháború előtti időkben a parterek közepén fókuszpontként megjelenő majolika vázák megidézésére szolgál. A téren a gyepes parterek szélein kőalapozatos, mives alacsony fém korlát jelenik meg, amely megszólalásig hasonlít a Vörösmarty téren állóhoz, ám ezen a téren sosem állt.

Eltűnt történeti értékek

A Vörösmarty téren a kezdeti kialakításkor eltűntek a tér díszes majolika lejárói, amelyek 1896-1911 között formálták a tér arculatát. Sokáig megtalálható elem volt a II. világháború után 1945-1984 között itt álló sziréna oszlop, amit az 1984-es műemléki térmegújításkor bontottak el. A 2019-es megújításkor a téren 1984-óta lévő viacolor (UNI DECOR) térkő és az 1899-óta

itt álló gránit alapzatú kovácsoltvas díszkorlát is elbontásra került, ám utóbbi történetileg meghatározó múltja okán emlékezetét megőrzendő szándékkal, részleteit a növénykazetták támfalaira erősítve, valamint gravírozva megjelenítették.

A József nádor téren a kezdeti kialakításkor eltűnt a tájképies karakter átalakításával annak meghatározó eleme 1857-1870 között az ágyásokat szegélyező fakorlát. Később ugyan ezen sorra jutott a fakorlátot váltó, parkot szegélyező Rottenbiller Lipót egykori polgármester adakozásából épített gránit talapzatú vasrácsoszat is. Feltehetően megsemmisült továbbá az 1892-körül id. Luczenbacher Pál által állíttatott majolika váza páros. Elbontásra került 2007-ben egy az 1950-es évektől itt álló telefonfülke. Továbbá a tér 2019-es megújításakor eltűnt a tér arculatát 1945-óta meghatározó fasor alatti parkolás; az 1993-óta valamilyen formában létező nyilvános illemhely pavilon, az 1950-es évek óta működő süllyesztett illemhely, valamint az 1869-óta megtalálható József nádor szobrát körülvevő, azzal egy idős láncos korlát.

A József nádor tér hangulatában történetiséget mutatni szándékozó. A koncepciózusan egy századfordulós díszter létrehozásának szándéka nem lenne probléma, ám ez itt olyan eszközökkel valósult meg, amely jellemzően nem a tér történeti múltjából ered. Ezért érezhető kissé idegennek a kialakítás, és nem igazán alkot szerves egészet.

6.5 Növényállomány

A faállomány vizsgálatát a Vörösmarty tér esetében a „Budapest Fatár” applikációban, a József nádor tér esetében pedig interneten megtalálható adatok (Anonymus, 2019b), valamint helyszíni vizsgálataim alapján végeztem.

Meglévő történeti értékek

A Vörösmarty téren a tér történeti múltjára élő elemként utal a megmaradt 3db idős közönséges platán (*Platanus x hispanica*) egyed, amely még az eredeti 1899-ben létrehozott park kialakításból maradhatott meg. Grandiózus méretükkel, jellegzetes kérgükkel a múlt mementójaként vannak jelen és jelzik számunkra a tér történeti eredetét.

A József nádor tér a téren történetileg jelentős faállomány a tér alatti mélygarázs építés nyomán nem található, hiszen ekkor az összes fát kivágták. A megújításakor választott fajok tekintetében egyedül a hársfák köthetőek a tér arculatához (bár sosem töltöttek be meghatározó karaktert), hiszen az 1930-as években a hiányos nyugati ostorfa (*Celtis occidentalis*) fasorba hársfákat ültetnek.

Eltűnt történeti értékek

A Vörösmarty tér megújításakor kiemelt figyelmet fordítottak az itt található értékes faállomány átmentésére az új koncepcióban. Ugyanakkor a tér karakterét a 20.század folyamán végig meghatározó parkot keretező közönséges platán (*Platanus x hispanica*) fasor elvesztette keretező szerkezetét.

A József nádor tér a növényállomány tekintetében a tér történetének majdnem egészét, látványban jelentősen meghatározó, a 19. század végétől a teret keretező nyugati ostorfa (*Celtis occidentalis*) fasor a megújítással eltűnik. Nem kerülnek továbbá alkalmazásra a teret a századfordulón meghatározó kisebb méretű gömbakácfa (*Robinia pseudoacacia* 'Umbraculifera'), oszlopos akáca (*Robinia pseudoacacia* 'Pyramidalis') fajok sem. Továbbá nem jelenik meg virágágyás a megújított téren, amely az 1872-es Pecz Ármin féle kialakítás óta mindig jelen volt a téren egynyári virágágyás formájában.

7. Értékelés

A történeti múlt ismerete kiemelten fontos. Hiszem, hogy maradandót, koherens egészet szakmai tevékenysége során csak úgy tud alkotni a tervező, ha alázattal viszonyul a mindenkori történeti előzményekhez. Úgy lesz a város emlékezete, a lakosság számára szerethető, befogadható, és szívéhez közelálló egy térmegújítás terve, ha az a múltból merít. Természetesen mindez a jelen kor hozzáadott értékével, a jelen kor kihívására reagálva tud kortárssá, előre mutatóvá és befogadhatóvá válni az emberek számára.

Hatalmas felelősség nehezedik a tervezők vállára a történeti jellegű térmegújítások során, és ezek mikéntjéről, mértékéről nem lehet abszolút igazságot kijelenteni. Ugyanakkor fontos, hogy vélemények, érvek és ellenérvek hangozzanak el a tervezés során, és a kész állapot értékelésénél is, így edukálni, érzékenyíteni önmagunkat és a szakmát az ilyen jellegű projektek kihívásairól.

A Vörösmarty tér tekintetében a megújított állapot, sok eleme a múltból származtatható történeti emlékünkné. A megújítással az 1899-óta itt álló gránit talapzatú fém korlát, és az 1908-óta lényegében nem változott térszerkezet került átalakításra. Igaz, hogy az egykori fémkorlát egyes elemei, valamint a korlát mintája gravírozva megjelenik a növénykazetták támfalaiban. Ugyanakkor az átalakítással egy több mint száz éve változatlan tér változott meg végérvényesen. A korábban környékbeli lakosságot kiszolgáló park helyén létrejött tér most

elsősorban turista látványosságként, és rendezvények helyszínéül szolgál. Számomra egy ilyen történeti múlttal rendelkező park kiállta az idő próbáját, és az 1980-as évekhez hasonlóan egy újabb műemléki megújítására tettem volna javaslatot. Meglehet ugyanakkor, hogy a most létrehozott szerkezettel jobban használható napjainkba.

A József nádor tér tekintetében a megújított állapot, egyetlen helyben álló történeti eleme 1869-óta a József nádor szobor, és talapzata. A tér eredeti állapotából a megújítást megelőzően is már csak a szobor és az azt keretező lánckorlát állt. A korlát a megújítás során nem került vissza helyére. Szerintem, ha nem is teljes egészében, de valamilyen formában érdemes lett volna megjeleníteni a megújított állapotban is. A tér több elemével próbál korábbi korok kialakításaira visszautalni (kerámiakutak, a századfordulós majolikavázákra). Ám minden igyekezet ellenére mégis idegennek érezheti az ember az összképet. Ennek oka lehet, hogy a tér századfordulós stílusú kialakítással került megújításra, ám ez a kialakítás útvonalvezetésében, térszerkezetében nem azonos az egykoron itt létezett térrel. Számomra egy ilyen nagymértékben egykori kialakítását vesztett tér megújítása során két út elképzelhető. Vagy visszaállítani a lehető leginkább hűen a történeti kialakítást (én a századfordulós állapotot tekintem kiforrottnak), vagy létrehozni egy kortárs alkotást, ami csak szimbolikájában merít a múltból.

8. Javaslattétel

8.1 Általános javaslatok

Mindkét tér esetében szükséges lenne a körültekintő fenntartás minőségének és gyakoriságának fokozása kiemelt figyelmet fordítva itt a köztisztaság, és a növényállomány tekintetében. Mindkét tér esetében javaslok fajgazdag, önfenntartó évelőfelületek kialakítását a jelenleg gyepes területeken, ezzel fokozva, elősegítve a zöldfelületek kondicionálóképességének növelését.

8.2 Speciális javaslatok

Speciális javasolataim során néhány olyan meglátást, ötletet ismertetek, amely a történeti kapcsolódást egyszerűen kivitelezhető elemekkel segítik elő a megújított tereken.

A Vörösmarty tér esetében az 1980-as évek mintájára, egységes arculatú, látszóbeton, mészkö, vagy az eredetileg is megtalálható Zsolnay porcelán planténerek kihelyezését javaslok. Ezekben akár kisméretű díszfák, cserjék, évelők telepítésére is lehetőség nyílik a tér külső

részein. A Szózat szoborcsoporthoz körül a jelenleg kockakővel burkolt virágágy újra nyitása javasolt, amivel visszanyeri eredeti funkcióját. A szobor körül, illetve a gyepes területeken lehetőség kínálkozik minden évszakban dekorációs értékkel bíró évelőfelületek kialakítására, ahogy a tér történetét végig kísérte. A téren az idős platánok pótlására vegetatív úton szaporított utódfákkal való pótlás javasolt, ami által lehetőség nyílna az itt lévő évszázados fák által képviselt szellemi örökség átörökítésére a jövőbe.

A József nádor tér esetében a József nádor szobor környezetében javasolt a szoborral egy idős láncos korlát visszaállítása, amely opcionálisan csak a szobor oldalai felől nyújt fizikai zárást, szemből nem akadályozza a megközelítést. Javasolom továbbá a jelenlegi kerámiakutak az id. Luczenbacher Pál által állított majolikavázákra, valamint a teret keretező parkrács történetileg eredeti kialakítására való cseréje.

A növényállomány esetében meg kell vizsgálni a tér belső részein további fák ültetésének a lehetőségét, hogy árnyékolásuk révén vonzóvá tegyék ezen részeket is a használók számára. Ezzel lehetőség nyílna a növényállomány történeti hangulatának megjelenítésére déli ostorfa (*Celtis australis*), (amely a korábban hangulatot meghatározó nyugati ostorfával (*Celtis occidentalis*) ellentétben szép koronát nevel) gömbakácfa (*Robinia pseudoacacia* 'Umbraculifera'), oszlopos akáca (*Robinia pseudoacacia* 'Pyramidalis') fajok telepítésével. A déli oldalon található gyepes parter helyén, egy biodiverz önfenntartó évelőágy, vagy történeti folytonossága okán egynyári virágágy kialakítását javasolom, hiszen a múlt században folyamatosan volt virágzó felület a téren egészen a jelen állapotig. Javasolt továbbá a tér növényállományának kitáblázása, a századfordulós kialakítás alapján.

9. Összefoglalás

A TDK kettő 2019-ben átadott lipótvárosi köztér történetét, és szabadtérépítészeti megújítását követő állapotát vizsgáltam. A dolgozatban részletesen elemzésre került a Vörösmarty és József nádor tér fejlődéstörténete a városrész 1700-as években történő kiépülésétől egészen napjainkig. Ismertetésre kerültek az egykori térszervezési, használati és növényalkalmazási koncepciók, az egyes jellemző történeti korszakokat meghatározó arculati elemei, hangulatok.

A megújított állapot vizsgálata során az új térszerkezet, a funkciók, az anyaghasználat, a növényállomány, vizsgálata nyújt átfogó képet és egyben összehasonlítási alapot a történeti korszakokkal való kapcsolatteremtés vizsgálatára.

A történeti értékvizsgálat során kiemelt figyelmet fordítottam a történeti elemek, hangulatok tovább élésének vizsgálatára az új koncepciókban, a meglévő és eltűnt elemek tekintetében. Tematikusan a történeti -látványok, -térfalak, -tér szerkezetek, -funkciók, -meghatározó arculati elemek, valamint a -növényalkalmazás tükrében.

A dolgozatomban múlt értékeiből táplálkozó tervezés, a fejlődés folytonosságának fontosságára hívom fel a figyelmet és ezt alapul véve elemeztem a térmegújításokat. Javaslataimban a lehetőségekhez képest kis befektetést igénylő fejlesztésekre tettem ajánlásokat a történeti kapcsolatok további erősítésének, valamint a biodiverzitás, növelésének figyelembevételével.

Kiemelten fontosnak tartom, hogy szakmai munkásságunk során ismerjük fel, és igyekezzünk megtartani az értékes és egyedülálló történelmi múltunkat meghatározó elemeket, mentsük át ezeket utókor számára, hogy megismerhesse általa történeti-kulturális gyökereinket.

10. Köszönetnyilvánítás

Szeretnék köszönetet mondani a dolgozat elkészülését segítő személyeknek!

Elsősorban dr. Fekete Albert úrnak amiért végig kísérte, és munkájával, iránymutatásával segítette a dolgozat megszületését.

Pécsi Máténak, aki az Objekt tájépítész iroda részéről állt rendelkezésemre, és volt segítségemre a felmerülő kérdésekben a Vörösmarty tér megújításával kapcsolatban.

Fehér Gábornak és Hársing Mónikának, akik a H+F Építésztechnológiai iroda részéről álltak rendelkezésemre, és voltak segítségemre a felmerülő kérdésekben a József nádor tér megújításával kapcsolatban.

Brunner Attilának, aki levéltári kutatásom során segítette javaslataival a fellelhető dokumentáció minél szélesebbkörű megismerését.

11. Irodalomjegyzék

- Anonymus (1847): in Hetilap, 1947.02.05., 3.évf., 115. szám, 170. old. (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Hetilap_1847/?query=%22n%C3%A9met%20sz%C3%ADnh%C3%A1z%22%20le%C3%A9gett&pg=86&layout=s – 2021.03.14.)
- Anonymus (1849): in Figyelmező, 1849.12.01. 2. évf., 118. szám, 470. old. (https://adt.arcanum.com/hu/view/Figyelmezo1848_1849-1850/?qpg=461&pg=460&layout=s&query=j%C3%B3zsef – 2021.10.21.)
- Anonymus (1855): in Budapesti hírlap, 1855.05.08. 715. szám, 3955. old. (https://adt.arcanum.com/hu/view/BudapestiHirlap_1855_05/?query=j%C3%93SEFt%C3%A9r%20tekinthet%C5%91&pg=40&layout=s – 2021.10.21.)
- Anonymus (1857): in Tóth Kálmán felelős szerk., Hölgyfutár, 1857.07.11. 8. évf., 156. szám, 700. old. (https://adt.arcanum.com/hu/view/Holgyfutar_1857_08-2/?query=pec%20%C3%81rmin%201857&pg=31&layout=s – 2021.10.21.)
- Anonymus (1868): in Fővárosi Lapok, 1868.09.24., 5. évf., 219. szám, 875. old. (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/FovarosLapok_1868_09/?query=f%C5%91v%C3%A1rosi%20lapok%201868%20szeptember%2024&pg=78&layout=s – 2021.03.14.)
- Anonymus (1869): in Vasárnapi újság, 1869.05.02., 16. évf., 18. szám, 246. old. (<http://epa.oszk.hu/00000/00030/00791/pdf/00791.pdf> – 2021.10.21.)
- Anonymus (1871): in Magyarország és a Nagyvilág, 1871.03.26., 7. évf., 13. szám, 163. old. (https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarországEsANagyvilag_1871_1/?query=j%C3%B3zseft%C3%A9r%20r%C3%A1csolata&pg=146&layout=s – 2021.10.21.)
- Anonymus (1872a): in A Hon, 1872.03.24., 10. évf., 71. szám, 5. old. (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/AHon_1872_03/?query=%22haas%20f%C3%BCl%C3%B6p%20palota%22&pg=140&layout=s – 2021.03.14.)
- Anonymus (1872b): in Magyar Újság, 1872.06.13., 6. évf., 133. szám, 2. old. (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarUjsag1867_1872_06/?pg=41&layout=s – 2021.03.20.)
- Anonymus (1874a): in Budapest főváros törvényhatósági bizottsága közgyűlési jegyzőkönyvei, 1874.05.21. 132. old. (https://library.hungaricana.hu/hu/view/BPSZKJ_1874/?query=r%C3%A9gi%20n%C3%A9met%20sz%C3%ADnh%C3%A1z%20t%C3%A9ren%201874&pg=131&layout=s – 2021.03.14.)
- Anonymus (1874b): in A Hon, 1874.04.26. 12. évf., 96. szám, 2. old. (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/AHon_1874_04/?query=%22gizella%20t%C3%A9r%22&pg=127&layout=s – 2021.03.20.)
- Anonymus (1876): in Fővárosi lapok, 1876.04.30., 13. évf., 99. szám, 464. old. (https://adt.arcanum.com/hu/view/FovarosLapok_1876_04/?query=%22a%20j%C3%B3zsef%20t%C3%A9r%22%20%20vas%C3%A1csolat&pg=112&layout=s – 2021.10.21.)
- Anonymus (1893): in felelős szerk.: Hajnal István, Fővárosi közlöny, 1893.07.14., 4. évf., 61. szám, 6. old. (https://adt.arcanum.com/hu/view/FovarosKozlony_1893/?pg=321&layout=s – 2021.10.21.)
- Anonymus (1894): in Rákosi Jenő főszerk., Budapesti Hírlap, 1894.04.15. 14. évf., 104. szám, 8. old. (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/BudapestiHirlap_1894_04/?query=%22gizella%20t%C3%A9r%22%20F%C3%B6ldalatti%20Vas%C3%BAt&pg=239&layout=s – 2021.03.20.)
- Anonymus (1896): in A király a kiállításon, Rákosi Jenő főszerk., Budapesti Hírlap, 1896.05.09. 16. évf., 128. szám, 4. old. (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/BudapestiHirlap_1896_05/?query=%22f%C3%B6ldalatti%20vas%C3%BAt%22%20Gizella%20t%C3%A9r&pg=163&layout=s – 2021.03.20.)
- Anonymus (1898): in Dr. Bartha Sándor szerk., Magyar Székesfőváros, 1898.11.13., 2. évf., 42. szám, 14. old. (https://library.hungaricana.hu/hu/view/FSZEK_HelyiLapok_MagyarSzekesfovaros_1899/?pg=565&layout=s – 2021.03.20.)
- Anonymus (1905): in főszerk.: Rákosi Jenő, Budapesti Hírlap, 1905.06.21., 25. évf., 169. szám, 21. old. (https://adt.arcanum.com/hu/view/BudapestiHirlap_1905_06/?query=%22a%20j%C3%B3zsef%20ter%22%20aszfaltoz%C3%A1sa&pg=530&layout=s – 2021.10.21.)

Anonymus (1910): in Szatmári Mór szerk., Budapest, 1910.08.10., 34. évf., 190. szám, 12.old., (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Budapest_1910_08/?pg=161&layout=s – 2021.03.20.)

Anonymus (1911a): in Az Újság, 1911.04.16., 9. évf., 90. szám, 15.old., (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/AzUjsag_1911-04_2/?pg=14&layout=s – 2021.03.20.)

Anonymus (1911b): in főszerk.: Rákosi Jenő, Budapesti Hírlap, 1911.05.11., 31. évf., 110. szám, 12. old. (https://adt.arcanum.com/hu/view/BudapestiHirlap_1911_05/?query=%22J%C3%B3zsef%20n%C3%A1dor%22&pg=229&layout=s – 2021.10.21.)

Anonymus (1913): in felelős szerk.: Teleki Zachariás István, Gazdasági Mérnök, 1913. 10.12., 38. évf., 41. szám, 4. old. (https://adt.arcanum.com/hu/view/GazdasagiMernok_37_1913/?pg=245&layout=s – 2021.10.21.)

Anonymus (1920): in Tanácsi határozatok, Fővárosi Közlöny, 1920.01.23., 31. évf., 2. szám, 19.old., (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/FovarosiKozlony_1920/?query=%22Gizella%20t%C3%A9r%22&pg=18&layout=s – 2021.03.20.)

Anonymus (1928a): in Dacsó Emil szerk. Rendezik a Szervita és a Vörösmarty teret, Fővárosi Hírlap, 1928.02.08., 17. évf., 6 (954) szám, 11.old., ([https://library.hungaricana.hu/hu/view/FSZEK_HelyiLapok_FovarosiHirlap_1928/?query=SZO%3D\(%22V%C3%B6rösmarty%20teret%22\)%20AND%20DATE%3D\(1920--1940\)&pg=66&layout=s](https://library.hungaricana.hu/hu/view/FSZEK_HelyiLapok_FovarosiHirlap_1928/?query=SZO%3D(%22V%C3%B6rösmarty%20teret%22)%20AND%20DATE%3D(1920--1940)&pg=66&layout=s) – 2021.03.20.)

Anonymus (1928b): A körüti ragyogó gázvilágításnak e héten lesz a premierje in felelős szerk.: Dacsó Emil, Fővárosi Hírlap, 1928.04.25., 17. évf., 965. szám, 9. old. (https://library.hungaricana.hu/hu/view/FSZEK_HelyiLapok_FovarosiHirlap_1928/?query=%22a%20J%C3%B3zsef-t%C3%A9r%22&pg=188&layout=s – 2021.10.21.)

Anonymus (1929): in Dr. Szántó Andor szerk., Corvina, 1929.05.05., 52.évf., 18. szám, 99. old. (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Corvina_1929/?query=k%C3%B6lt%C5%91k%20s%C3%A1tra%20v%C3%B6rösmarty%20t%C3%A9r%22&pg=102&layout=s – 2021.03.28.)

Anonymus (1935): Lebontják a parkok körül a magas kerítéseket in felelős szerk.: B. Virágh Géza, Független Budapest, 1935.10.09., 30. évf., 41. szám, 7. old. (https://library.hungaricana.hu/hu/view/FuggetlenBudapest_1935/?pg=294&layout=s - 2021.10.21.)

Anonymus (1938a): Hírek, in Magyar Országos Tudósító, 1938.02.15., 20. évf., 36. szám, 269. old. (https://library.hungaricana.hu/hu/view/MOT_1938_02_1/?query=%22j%C3%B3zsef-t%C3%A9r%22&pg=268&layout=s - 2021.10.21.)

Anonymus (1938b): A Közmunkatanács Ülése, in Magyar Országos Tudósító, 1938.06.08., 20. évf., 127. szám, 88. old. (https://library.hungaricana.hu/hu/view/MOT_1938_06_1/?query=%22j%C3%B3zsef-t%C3%A9r%22&pg=87&layout=s - 2021.10.21.)

Anonymus (1941): in dr. Tóth László főszerk., Nemzeti Újság, 1941.11.08. 23. évf., 255. szám, 6.old. (https://adt.arcanum.com/hu/view/NemzetiUjsag_1941_11/?pg=47&layout=s&query=kugler – 2021.10.21.)

Anonymus (1947): monogram: N.J., szerk.: Felkai Ferenc, Kossuth Népe, 1947.02.17, 3. évf., 9. szám, 7.old. (https://adtplus.arcanum.hu/en/view/KossuthNepe_1947_01-03/?pg=68&layout=s – 2021.03.06.)

Anonymus (1950): Nagyobb építkezések in Autó, 1950.01.01., 3. évf., 1. szám, 1. old. (https://adt.arcanum.com/hu/view/AutoMotor_1950_1/?pg=0&layout=s&query=j%C3%B3zsef%20n%C3%A1dor - 2021.10.21.)

Anonymus (1952):in Esti Budapest, 1952.06.18, 1.évf., 64.szám, 5.old. (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/EstiBudapest_1952_06/?query=%22Bank%20utcai%22%20park&pg=84&layout=s - 2021.03.06.)

Anonymus (1961):in Népszava, 1961.04.09, 89.évf., 84.szám, 5.old. (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Nepszava_1961_04/?query=%22Bank%20utca%22%20Arany%20J%C3%A1nos%20j%C3%A1tsz%C3%B3t%C3%A9r&pg=60&layout=s - 2021.03.06.)

Anonymus (1964): Így közlekedünk ezentúl a József Attila utcában in Autó-Motor, 1964.08.21., 18. évf., 16. szám, 25. old. (https://adt.arcanum.com/hu/view/AutoMotor_1964_2/?query=%22j%C3%B3zsef%20n%C3%A1dor%20t%C3%A9r%22&pg=120&layout=s - 2021.10.21.)

Anonymus (1974): A Belvárosban Parkolóórakat szerelnek fel in Esti Hírlap, 1974.01.30., 19. évf., 25. szám, 4. old. (https://adt.arcanum.com/en/view/EstiHirlap_1974_01/?pg=219&layout=s&query=j%C3%B3zsef - 2021.10.21.)

Anonymus (1978): in Autó-Motor, 1978.08.06., 15. szám, 7. old. (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/AutoMotor_1978_2/?query=%22V%C3%B6r%C3%B6smarty%20%C3%A9r%22%20harmincad-u&pg=136&layout=s – 2021.03.28.)

Anonymus (1981): monogram: D.K. in Népszabadság, 1981.12.31, 39.évf., 305. szám, 6.old. (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Nepszabadsag_1981_12/?query=arany%20j%C3%A1nos%20utca%20metr%C3%B3%20%C3%A1tad%C3%A1s&pg=349&layout=s – 2021.03.06.)

Anonymus (1982a): in Esti Hírlap, 1982.10.25., 27. évf., 251.szám, 4.old. (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/EstiHirlap_1982_10/?query=%22podmaniczky%20%C3%A9r%22&pg=252&layout=s – 2021.03.06.)

Anonymus (1982b): in G. Zs. monogram, Népszava, 1982.11.16., 110.évf., 269. szám, 12. old. (https://adtplus.arcanum.hu/en/view/Nepszava_1982_11/?query=%22V%C3%B6r%C3%B6s%C2%ADmarty%20%C3%A9r%22%20%22gyalogos%22&pg=167&layout=s – 2021.03.28.)

Anonymus (1983a): D. A. monogram in: Népszava, 1983.07.07., 111. évf., 159.szám, 12.old. (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Nepszava_1983_07/?query=%22podmaniczky%20%C3%A9r%22&pg=79&layout=s – 2021.03.06.)

Anonymus (1983b): in Magyar Hírlap, 1983.10.27., 16.évf., 254. szám, 9. old. (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarHirlap_1983_10/?pg=260&layout=s – 2021.04.06.)

Anonymus (1984a): in: Magyar Nemzet, 1984.06.20., 47. évf., 143.szám, 4. old. (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarNemzet_1984_06/?query=podmaniczky%20frigyes%20%C3%A9r%20madarassy&pg=223&layout=s – 2021.03.06.)

Anonymus (1984b): in Magyar Hírlap, 1984.11.04., 17.évf., 260. szám, 3. old. (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarHirlap_1984_11/?pg=36&layout=s – 2021.04.06.)

Anonymus (1984c): in Pest Megyei Hírlap, 1984.07.14., 28.évf., 164. szám, 5. old. (https://library.hungaricana.hu/hu/view/PestMegyeiHirlap_1984_07/?pg=147&layout=s – 2021.04.06.)

Anonymus (1984d): in Esti Hírlap, 1984.04.02., 29.évf., 79. szám, 4. old. (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/EstiHirlap_1984_04/?pg=3&layout=s – 2021.04.06.)

Anonymus (1984e): A Belváros belső harmadában megszüntetendő parkolóhelyek listája in Budapest Főváros Tanácsának Végrehajtó Bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei (HU BFL XXIII.102.a.1), 1984.06., 229. old. (https://library.hungaricana.hu/hu/view/HU_BFL_XXIII_102_a_1_1984-06-20/?pg=230&layout=s – 2021.10.21.)

Anonymus (1988a): in Szolnok Megyei Néplap, 1988.11.19., 39.évf., 276. szám, 5. old. (https://library.hungaricana.hu/hu/view/SzolnokMegyeiNeplap_1988_11/?pg=128&layout=s – 2021.04.06.)

Anonymus (1988b): Premier az autómentes belvárosban in Magyar Nemzet, 1988.05.16., 51. évf., 115. szám, 3. old. (https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarNemzet_1988_05/?pg=142&layout=s&query=j%C3%B3zsef%20 – 2021.10.21.)

Anonymus (1994): Parkolási paradoxon megoldása in Magyar Nemzet, 1994.08.11., 57. évf., 187. szám, 10. old. (https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarNemzet_1994_08/?pg=195&layout=s – 2021.10.21.)

Anonymus (1995): in Buli a kisköfalattin, Esti Hírlap, 1995.09.13. 11. évf., 215. szám, 16.old. (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/EstiHirlap_1995_09/?query=v%C3%B6r%C3%B6smarty%20%C3%A9r%20%20f%C3%B6ldalatti%201995%20szeptember%20&pg=175&layout=s – 2021.04.06.)

Anonymus (2007): Mélygarázsügyek: újabb nyomozás in Magyar Nemzet, 2007.06.05., 70. évf., 151. szám, 2. old. (https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarNemzet_2007_06/?pg=81&layout=s – 2021.10.21.)

Anonymus (2019a): Átadták a felújított Podmaniczky frigyes teret a Belvárosban in pestbuda.hu, 2019.10.04. (https://pestbuda.hu/cikk/20191003_atadtak_a_megujult_podmaniczky_frigyes_teret_a_belvarosban – 2021.10.21.)

Anonymus (2019b): József nádor tér felszíni kialakítása in blvf.hu, 2019, (<http://www.blvf.hu/jozsef-nador-ter-felszini-kialakitasa-projekt> – 2021.10.21.)

Balogh László (1959): in Esti Hírlap, 1959.08.09, 4.évf., 186.szám, 4.old. (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/EstiHirlap_1959_08/?query=%22Bank%20utca%22%20Bajcsy-Zsilinszky%20%C3%BAt%20j%C3%A1tsz%C3%B3t%C3%A9r&pg=47&layout=s – 2021.03.06.)

Bardóczy Sándor (2009): in Belvárosi amőbajáték, építészfórum.hu, 2009.05.19. (<http://epiteszforum.hu/belvarosi-amobajatek> – 2021.04.06.)

Bartha Dorka (2019): Elkészült a Vörösmarty tér felújítása, megnéztük, milyen lett in welovebudapest.com, 2019.09.25. (<https://welovebudapest.com/cikk/2019/9/25/elkeszult-a-vorosmarty-ter-felujitasa-megneztuk-milyen-lelt> – 2021.10.21.)

Boghen György (1938): in Fővárosi Hírlap, 1938.09.28., 27.évf., 39. szám, 4. old. (https://library.hungaricana.hu/hu/view/FSZEK_HelyiLapok_FovarosHirlap_1938/?pg=234&layout=s – 2021.03.28.)

Böhm Imréné (1952): in Esti Budapest, 1952.06.03, 1.évf., 51.szám, 3.old. (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/EstiBudapest_1952_06/?query=%22Bank%20utca%20bajcsy%22%20park&pg=8&layout=s -2021.03.06.)

Déry Attila (1991): Budapest eklektikus épületszobrászata, Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség, 128.old, 150.old., (https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZAK_KOHI_Mm_01_Eklektikus/?pg=151&layout=s - 2021.03.06.)

Funzine.hu: in ...Te csodás! A budapesti cukrászdák királya, a Gerbeaud-ház (<https://web.archive.org/web/20160821233600/http://www.funzine.hu/hu/2013-11-te-csodas-a-budapesti-cukraszdak-kiralya-a-gerbeaud-haz/#> - 2021.03.20.)

Gábor Gyula (Dr.) (1912): in Pesti Hírlap, 1912.02.11., 34. évf., 36. szám. 67.old. (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/PestiHirlap_1912_02/?pg=470&layout=s – 2021.03.14)

Gallina Frigyes (Dr.) (1931): Utcáink esztétikája in szerk.: Dr. Lamotte Károly, Dr. Illyefalvi I. Lajos, Városi Szemle, 1931, 17. évf., 739-740. old. (https://adt.arcanum.com/hu/view/VarosiSzemle_1931/?query=%22a%20j%C3%B3zsef%20t%C3%A9r%22%20celtiszek&pg=760&layout=s – 2021.10.21.)

Gárdonyi Albert (1928): főlevéltáros, in B. Virágh Géza főszerk., Független Budapest, 1928.04.04., 23.évf., 14-15. szám, 2.old (https://library.hungaricana.hu/hu/view/FuggetlenBudapest_1928/?query=%22J%C3%B3zsef%C3%A9r%22&pg=131&layout=s – 2021.03.14.)

Hevesi Lajos (1873): Budapest és környéke in: főszerk.: Gerő András, Buda Pesti Negyed, 2004, 12.évf., 45. szám, 72.old. (https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_Bn_45_12_2004_3/?pg=73&layout=s – 2021.10.21.)

Haleczky Levente Béla (2021): Lipótvárosi terek komplex szabadtérépítészeti elemzése in Szakdolgozat, Budapest, 2021

Hídvégi Violetta (2016): Ideiglenes jelleggel. Bazár az egykori színház – ma Vörösmarty - téren in Valter Ilona főszerk., Műemlékvédelem, 2016, 60. évf., 1-2. szám. 26.old. (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Muemlekvedelem_2016/?pg=27&layout=s 2021.03.14.)

Ilseman Keresztély (1892): Modern virággyak Budapest fő- és székváros sétaterein in felelős szerk.: Benes János, Kertészeti lapok, 1892.11.15., 7. évf., 11. szám, 292. old. (https://adt.arcanum.com/hu/view/KerteszetiLapok_1892/?pg=339&layout=s – 2021.10.21.)

Kertészeti szakvélemény (2005): Budapest, V. kerület, József nádor tér (HRSZ: 24480), Mobilterv 2000 Kft. vizsgálata alapján, Szendrői József, 2004, kiegészítés: Falusi Erika, 2008, forrás: H+F Építésmérnöki Iroda Tervező Kft.

Krúdy Gyula (1930): Egy krónikás könyvéből, 1930 (<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Krudy-krudy-gyula-munkai-1/egy-kronikas-konyvebol-portresorozatok-emlekezesek-13A14/budapest-volegenye-13A17/a-foloveszmester-13AEC/1-13AED/> - 2021.03.06.)

Liber Endre (1934): Szobrok és díszutak Liber Endre alpolgármester könyve in: felelős szerk.: Dacsó Emil, Fővárosi Hírlap, 1934.11.21. 25. évf., 47. szám, 2.old., (https://library.hungaricana.hu/hu/view/FSZEK_HelyiLapok_FovarosHirlap_1934/?query=%22j%C3%B3zsef%20n%C3%A1dor%22&pg=341&layout=s – 2021.10.21.)

Maróty Katalin (2009): Egyedi vonások a fővárosi neoreneszánsz építészetben - Wéber Antal munkássága, in: Szerk.: Csáki Tamás-Hídvégi Violetta-Ritoók Pál, Budapest neoreneszánsz építésze, 72., 219.old., Budapest Főváros Levéltára, Budapest (https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_Sk_15_neorenesz/?query=Neuwelt-&pg=73&layout=s - 2021.03.06.)

Morbitzer Dezső (1937): Városépítészet és kertészet, in szerk.: Dr. Lamotte Károly, Dr. Illyefalvi I. Lajos, Dr. Farkas Ákos, Városi szemle, 1937. 23. évf., 1. szám, 110. old. (https://adt.arcanum.com/hu/view/VarosiSzemle_1937/?pg=127&layout=s – 2021.10.21.)

Német H. Erzsébet (2003): Átadás előtt a belvárosi mélygarázsok in Népszabadság - Budapest, 2003.02.25., (https://adt.arcanum.com/hu/view/NepszabadsagBP_2003_02

[/?query=%22j%C3%B3zsef%20n%C3%A1dor%20t%C3%A9r%22%20m%C3%A9lygar%C3%A1zs&pg=126&layout=s](https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/BpStatKozlemenyek_093_4/?pg=0&layout=s) - 2021.10.21.)

Pásztor Mihály (1940): A százötven éves Lipótváros, Budapestszékesfőváros házi nyomdája, Budapest, báró Schilson plánuma 30-37.old., Hild János plánuma 79-84.old., Parkok és terek 194-199.old. (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/BpStatKozlemenyek_093_4/?pg=0&layout=s - 2021.03.14.)

Ráday Mihály (1991): in Magyar Nemzet, 1991.09.12., 54.évf, 214.szám, 7.old. (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarNemzet_1991_09/?query=podmaniczky%20szobor&pg=134&layout=s - 2021.03.06.)

Rajna György (1985): Budapest köztéri és udvari díszkútjai / Zierbrunnen in Höfen und auf öffentlichen Plätzen in Szerk.: Kaba Melinda-Nagy Emese, 1988, Tanulmányok Budapest Múltjából, Budapest Történeti Múzeum kiadványa, Budapest, 539-556.old (https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_BPTM_TBM_22/?query=%22Podmaniczky%20t%C3%A9r%22&pg=583&layout=s - 2021.03.06.)

Rózsa Miklós (1991): Hébé kioszkja (Adatok a pesti Martinelli tér és Vörösmarty tér történetéből) in Kaba Melinda-Nagy Emese, 1991, Tanulmányok Budapest Múltjából XXIII, Budapesti Történeti Múzeum kiadványa, Budapest, 126.old. (https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_BPTM_TBM_23/?pg=127&layout=s&query=sz%C3%ADn%C3%A1z - 2021.03.14.)

Schmelhegger (1909): in Fővárosi Közlöny, 1909.12.31., 20. évf., 96. szám, 2093-2102.old., (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/FovarosKozlony_1909_2/?pg=1434&layout=s - 2021.03.20.)

Szegedi Éva (2017): in Mi volt egykor a helyén? Az Elizélt-palota története, szeretlekmagyarorszag.hu, 2017.08.05. <https://www.szeretlekmagyarorszag.hu/budapest/mi-volt-egykor-a-helyen-az-elizelt-palota-tortenete/> - 2021.03.28.

Szirmai Sándor (2007): Magyar Kémikusok Lapja 62. évf. 214.old., in: Magyar Kémikusok Lapja 62. évf. 8-9. szám, 299.old. (http://real-j.mtak.hu/8501/8/2007_8_9.pdf - 2021.03.06.)

Takáts Rózsa (1985): A fővárosi utcanévadás elveinek és gyakorlatának alakulása napjainkig in: Szerk.: Szekeres József, Budapest Főváros Levéltárának Közleményei '84, 296.old., Budapest Főváros Levéltára, Budapest (https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_Bflk_1984/?pg=323&layout=s - 2021.09.29.)

Tarján M. Tamás (1896): in: 1896. május 2. | A Millenniumi Földalatti Vasút megnyitása: Rubiconline, történeti magazin (http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1896_majus_2_a_millenniumi_foldalatti_vasut_megnyitasa#top - 2021.03.20.)

V. Kerület Önkormányzata (2019): Budapestdialog.hu, 2021.03.06., <https://www.budapestdialog.hu/dialogs/podmaniczky-ter-felujitasa?q=4> - 2021.03.06

Vargha Mihály (2008): in Pesti gömböc a Vigadó hátán, építészfórum.hu, 2008.03.12. (<http://epiteszforum.hu/pesti-gomboc-a-vigado-hatan> - 2021.04.06.)

Vincze Miklós (2019): Nem vonzza az embereket a térköves, porcelános József nádor tér in 24.hu, 2019.08.27. (<https://24.hu/kultura/2019/08/27/nem-vonzza-az-embereket-a-terkoves-porcelanos-jozsef-nador-ter/> - 2021.10.21.)

WHB (2016): József nádor téri mélygarázs in whb.hu: Új projektek, 2016.03.07. (<https://www.whb.hu/hu/hirek/legujabb-projektek/jozsef-nador-teri-melygarazs-288> - 2021.10.21.)

Ybl Ervin (1932): Petschacher Gusztáv építészete, in: Majovszky Pál szerk., 1932, Magyar Művészet, 8. évfolyam, 176.old., Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T., Budapest (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarMuveszet_1932/?query=schwarz&pg=195&layout=s - 2021.03.06)

12. Táblázatok

			Podmaniczky tér	Vörösmarty tér	József nádor tér
Történeti rész	Történeti korszakok/formai kialakítások/jellegzetes funkciók		1952 előtt: lakóházak, amik a II. világháborúban súlyosan sárultek, 1952~1971: "Bank/Vadász" park, ~1971-1981: metróépítés, 1981-2019: közlekedési csomópont, fásított tér	~1810-1868: kezdetek, kihasználatlan, fagyialtózó kiosk ('42-45), 1868-1874: bazársor, 1874-1899-kocsiforduló, 1899-1930: díztér, 1930-1984: közlekedési csomópont, 1984-2019: díztér	~1810-1857: kezdetek, kihasználatlan, 187-1892: Petz Ármin féle tájképes kialakítás, 1892-1913: Ilseemann Keresztély féle átrendezés, 1913-1945: Ráde Károly által áttervezett ellipszis alakú központi parkrészek, 1945-2016: szögletes formavilág
	Meghatározó elemek		1952~1971: háromszög, és kör alakú homokozó, 1961~1971: hatszög alakú szökőkút, 1981-: metrópavilon, 1981-: kiemelt műkő növénykazetták, 1983-: kő csobogó, 1984-: Podmaniczky Frigyes emléktábla, 1991-: Podmaniczky Frigyes emlék című szobor,	1896-1911: majolika metrólejárók, 1911-: kőballusztrádos metrólejárók, 1899-2019: fémkorlát, 1908-: Szózat szoborcsoport, 1920'-: Nyolcágú kandeláber, ~1945-1984: szírénaoszlop, 1957-1971: parkoló a Haas-palota helyén, 1984-: Oroszlános kút, 1984-: Fali díszkút, 1984-: opalis búrás lámpatestek a metrólejárónál, 1984-2019: viacolor (UNI DECOR) térkő,	1857-1876: fakorlát, 1876-1935: gránit alapzaton fém korlát, 1869-: József nádor szobor, 1869-2016: J.n. szobor körüli láncos korlát, 1950-2016: földbe süllyesztett illemhely, ~1945-Fasor alatti parkolás, ~1950~2007: telefonfülke, 1993-2016: felszíni nyilvános illemhely pavilon
	Jelentősebb látvány/térfal változások		-	1847-ben leég a Német színház, 1859-ben lebontásra kerül a Harmincad hivatal épülete, és megépül a Gerbeaud-ház, 1870's évek elején megépül a Haas-palota, 1911-ben megépül a Kasselik-ház, 1957-ben lebontásra kerül a Haas-palota, 1971-ben megépül az ORI székház, 2007-ben az ORI székház helyén megépül az ING irodaház	1859-ben lebontásra kerül a Harmincad hivatal épülete, és megépül a Kovács-Sebastyén-ház, 1913-ban megépült a Pénzügyminisztérium épülete
	Történetileg meghatározó növényállomány		Platanus x hispanica, Acer platanoides, Acer negundo, Ailanthus altissima, Populus x euramericana	Platanus x hispanica fasor	Celtis occidentalis fasor, Robinia pseudoacacia 'Umbraculifera', Robinia pseudoacacia 'Pyramidalis'
	Megújítás előzményei	Állapot	erőteljesen leromlott	leromlott	erőteljesen leromlott

1. táblázat: Összehasonlító táblázat, forrás: saját

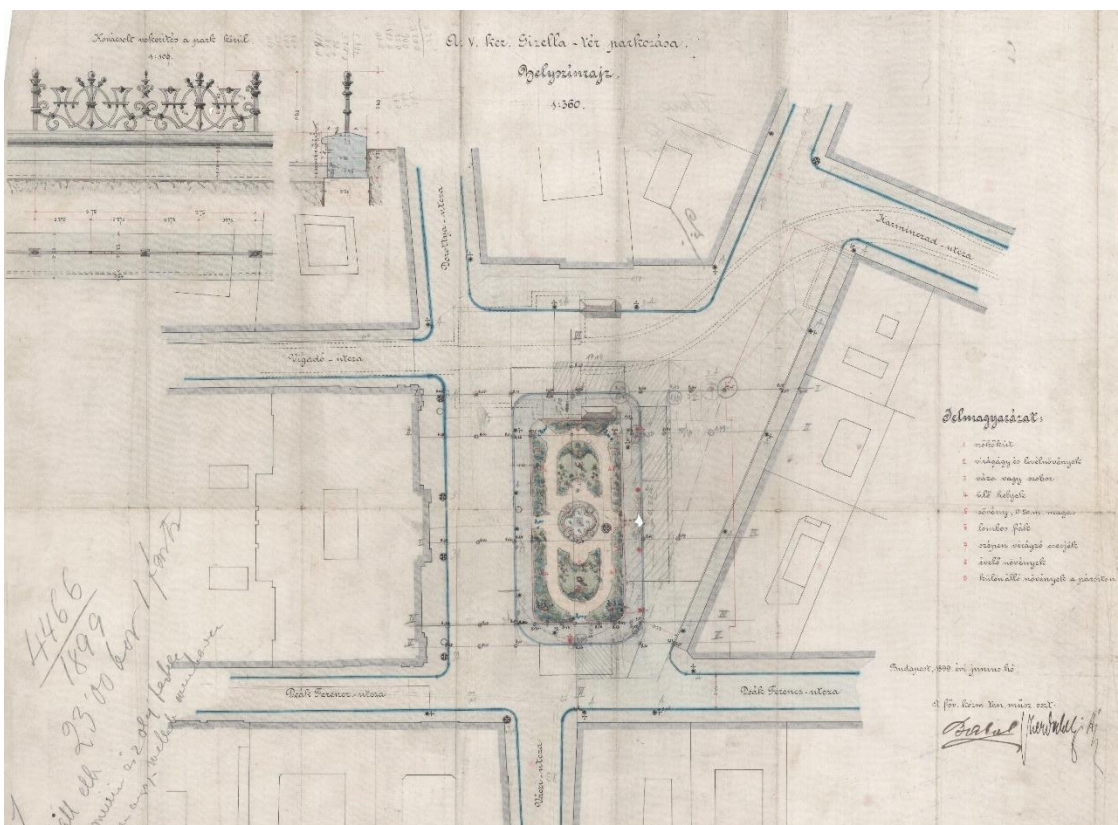
13. Mellékletek

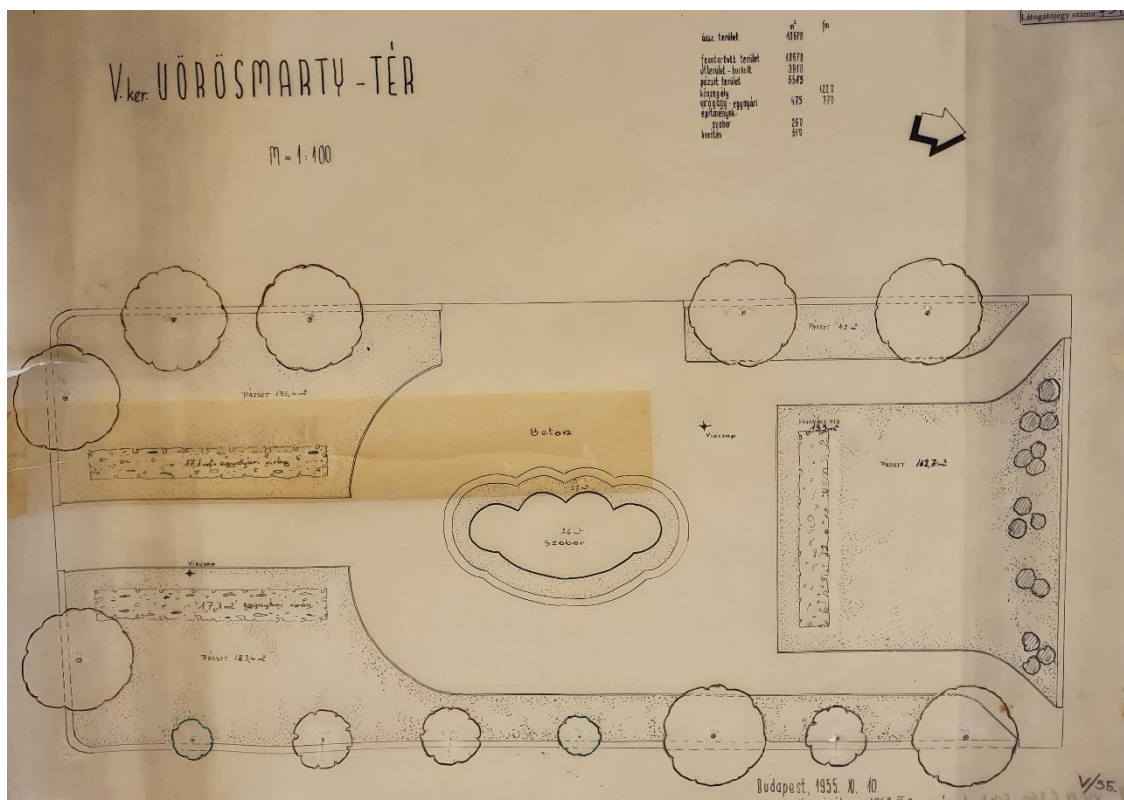
1. melléklet: Németh színház tér szabályozási helyszínrajza, 1871, Forrás: HU BFL XV.16.b.223/89

2. melléklet: A Régi színház tér, közepén bazársorral, az épülő Haas palota ceruzával rajzolt kontúrvonalával, 1873, Forrás: HU_BFL_XV_16_b_223_093

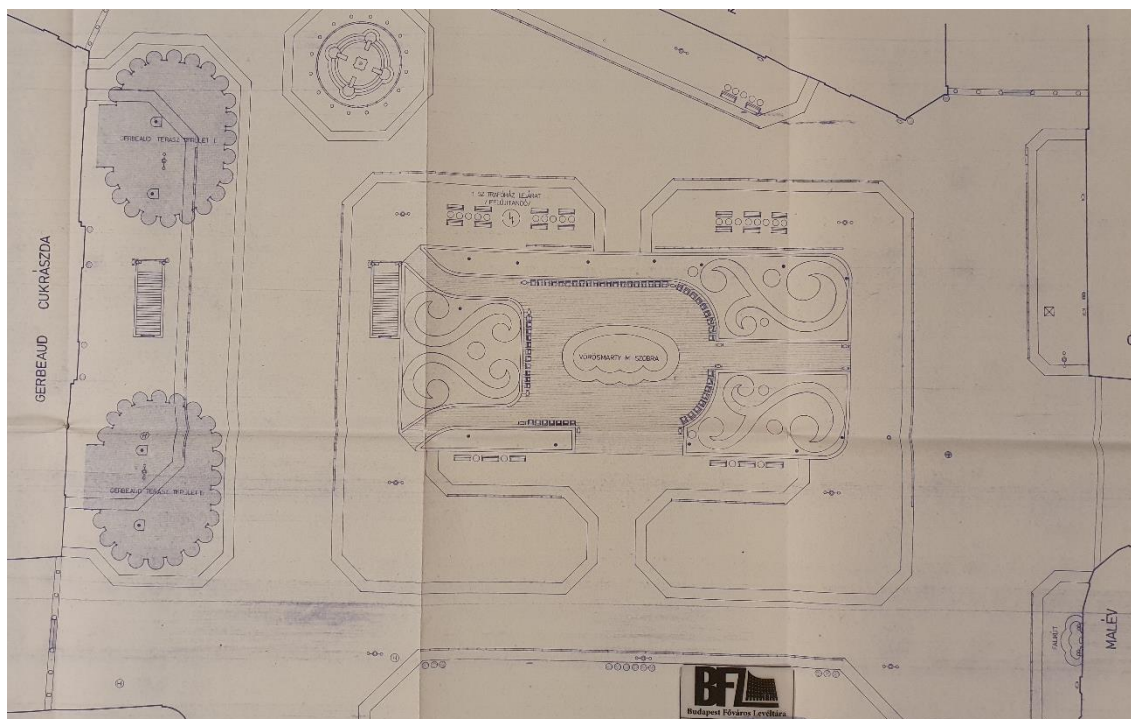
3. melléklet: „Az V. ker. Gizella tér Parkozása”, és a kovácsolt kerítés rajza, 1899, június, forrás: HU_BFL_XV_16_e_256_020, <https://maps.hungaricana.hu/>

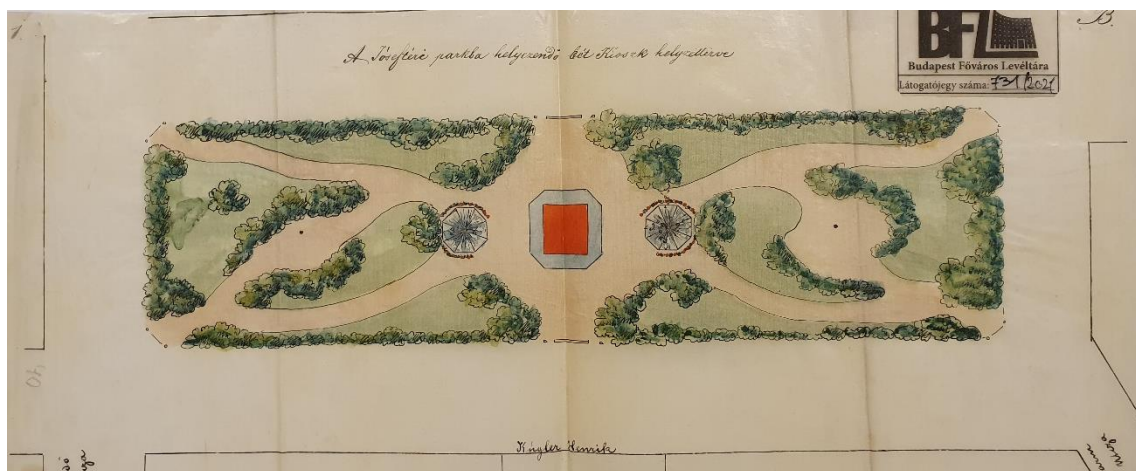
4. melléklet: A Vörösmarty tér helyszínrajza, 1955.11.10, korrigálva: 1962.09.06., Forrás: BFL XV.17.f.360 5-43 1 (levéltárban készült saját fotó)

5. melléklet: Vörösmarty tér: 0064-4232. számú légifelvétel, 1972, forrás: fentrol.hu

6. melléklet: Metró Közlekedésfejlesztési és Beruházási Vállalat, Vörösmarty tér módosított díszburkolat kiviteli terve, tervező: Wild László, 1984, forrás: HU.BFL.XV.17.e.306 947. doboz, (levéltárban készült saját fotó)

7. melléklet: József nádor tér, Kugler Henrik kiosk elhelyezés terve, forrás: BFL IV. 1303.f.V-598/1858, (levéltárban készült saját fotó)

8. melléklet: József nádor tér, Pest és Buda kataszteri térképsorozata az 1872-1920 közötti változások utólagos jelölésével, forrás: mapire.eu

11. melléklet: József nádor tér, légifelvétel, 1972, forrás: fentrol.hu (0064-4232)

12. melléklet: József nádor tér légifelvétel, 1995, forrás: fentrol.hu (0011-0029)